Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 48 | 2014 | Nr. 4

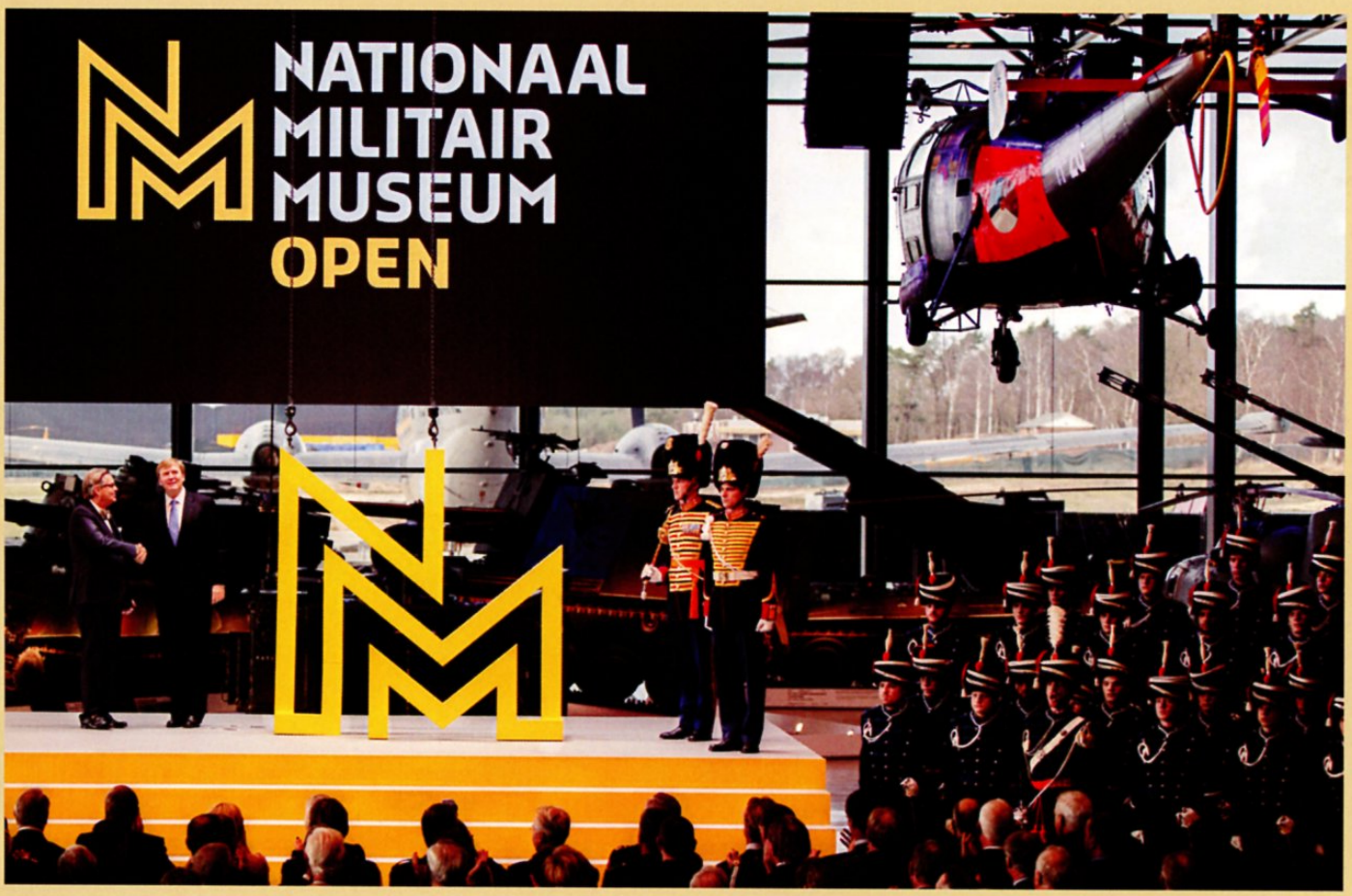

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
Opening van het nieuwe Nationaal Militair Museum in Soesterberg op donderdag 11 december 2014 door koning Willem-Alexander.
Anne Reitsma Fotografie.

Binnenzijde, linksboven
Portret van Willem van Oranje in harnas door Anthonis Mor. Dit is hoe Willem van Oranje er ten tijde van zijn kapitein-generaalschap van het Maasleger moet hebben uitgezien. Het portret is vlak na de abdicatie van Karel V in 1555 gemaakt. De prins was toen tweeëntwintig jaar oud.
Staatliche Museen, Kassel.

Rechtsboven
Een portret van Karel V (1500-1558) te paard in wapenrusting. Onder de keizer maakte Willem snel carrière in het leger. De keizer voorzag een grote toekomst voor de jonge prins. Karel liet na zijn aftreden in 1555 de Spaanse kroon en de Nederlanden na aan zijn zoon Filips II. Karel's jongere broer Ferdinand zou Rooms keizer worden. Karel V stierf in 1558, nadat hij zich terug had getrokken in het klooster Monasterio de Yuste in Spanje. Gekleurde houtsnede in de manier van Cornelis Anthonisz, een uitgave van Hans I Liefrinck, Antwerpen 1555-1558.
Rijksmuseum, Amsterdam .

Achteromslag
Napoleon met zijn staf, schilderij van Charles Rochussen omstreeks 1840-1850.
Rijksmuseum, Amsterdam.

Binnenzijde, linksboven
'Erzherzog Karl ergreift die Fahne des Regiments Zach in der Schlacht bei Aspern', schilderij van Johann Peter Krafft uit 1812.
Heeresgeschichtliches Museum, Wenen.

Rechtsboven
De hertog van Wellington, schilderij van Francisco Goya uit 1812-1814.
National Gallery, Londen.

Onder
Houten paneel in het 'Zaaltje' van het Koninklijk Instituut voor de Marine in Den Helder met een uitspraak van Michiel Ruyter die hij heeft gedaan toen hij met een wrakke vloot naar de Middellandse Zee werd gestuurd en daar sneuvelde. Als adelborst moest deze tekst vroeger uit het hoofd worden geleerd tijdens de baartijd (ontgroening).
Foto auteur.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Dr. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Drs. Liesbeth Brama
Drs. Pauline Onderwater
Dr. Louis Ph. Sloos
Dr. Dirk Starink

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2000/3000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2000/3000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk per keer € 150,- excl. BTW.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf.

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Drs. Rolf de Winter

Redactioneel 3
Dr. Louis Ph. Sloos

De geestelijke bagage van een rechtschapen kapitein. De militaire vorming van Willem van Oranje (1533-1559) 4
Wim de Ruiter, MA

Hollen of stilstaan. De oprichting van de Nederlandse generale staf in 1814. 'Een leger zonder goed georganiseerde generale staf is als een land zonder regering.' 13
Drs. Ed Coumans

Militaire traditie en militaire geschiedenis. Een overeenkomst of een tegenstelling 21
W.L. Plink, Luitenant-kolonel der cavalerie titulair

Pro gloria et patria. Het Duitse Marinekorps 1914-1918. III De luchtoorlog 28
Dr. Bas de Groot

Boekbesprekingen 34

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

Nog voor de jaarwisseling is Nederland een topattractie met internationale allure rijker geworden. Het is een trekpleister die u als militair-historisch belangstellende zonder meer zal aanspreken. Op 11 december opende het Nationaal Militair Museum (NMM) officieel zijn poorten. Ik heb het plezierige voorrecht gehad, voorafgaand aan deze opening, al enkele bezoeken te mogen afleggen aan dit prachtige, nagelnieuwe museum, een imposant complex dat op fenomenale wijze is ingepast in het landschap van de Utrechtse Heuvelrug. De thuisbasis van het NMM is de voormalige Vliegbasis Soesterberg, tegenwoordig 'Park Vliegbasis Soesterberg.'

Hoewel het hoofdgebouw met zijn majestueuze omvang, uitkijktoren en imposante dakconstructie (110 bij 250 meter) een eyecatcher van de eerste orde is, zal ook de omgeving van het museum op menige bezoeker een onweerstaanbare aantrekkingskracht uitoefenen. Wat is daar veel te zien. Nog afgezien van de fraaie natuur, die met wandel- en fietspaden toegankelijk is gemaakt, is het gebied bijkans overladen met militair-historisch erfgoed. Een belangrijk deel van de voormalige vliegbasis – de bakermat van de Nederlandse militaire luchtvaart – is bewaard gebleven. U kunt te voet of op de fiets over de start- en landingsbaan en ziet de verkeerstoren, een (actieve) radartoren, bunkers, vliegtuigshelters, hangaars en een uitzichtpaviljoen de 'Belvedère' uit 1910-1911, dat geldt als het oudste luchtvaartgebouw van Nederland. Dit paviljoen, geheel in oude luister hersteld, is vrij toegankelijk en biedt een uitzicht over de Soesterbergse vliegheide. U staat er op exact dezelfde plaats waar duizenden landgenoten ruim een eeuw geleden voor het eerst het wonder van de gemotoriseerde luchtvaart aanschouwden. Nog nooit hadden zij een vliegmachine met een onverschrokken aviateur 'op de bok' door het zwerk zien bewegen; vanaf deze plek werd die droom werkelijkheid. Indrukwekkend is de stiltetuin waar de belangrijkste luchtmachtmonumenten bijeen zijn gebracht. Voor het uit 1923 daterende en onlangs gerenoveerde Monument voor de gevallen kameraden organiseert de Koninklijke Luchtmacht jaarlijks twee belangwekkende ceremonies: de dodenherdenking op 4 mei en de oprichting van de militaire luchtvaart in Nederland op 1 juli. Rond het hoofdgebouw zijn onder meer verschillende (rups) voertuigen, vliegtuigen en een heuse tankversperring te bewonderen.

Het NMM zelf is in één woord adembenemend. Op een vloeroppervlak van 35.000 m^2 krijgt de bezoeker de geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht voorgeschoteld. Dat gebeurt op een eigentijdse, interactieve manier in zes themaruimtes, waarbij de band tussen de krijgsmacht en samenleving een belangrijke rode draad vormt. Het NMM blijft niet steken in een ouderwetse 'bouten-en-moeren'-presentatie, maar vertelt de Nederlandse militaire geschiedenis via persoonlijke verhalen van bijzondere militairen en aan de hand van bijzondere objecten, wapens, diorama's en maquettes. Daarbij toont het museum zich zeker geen kritiekloze 'propagandamachine' voor de Nederlandse krijgsmacht. In de themaruimtes is er ook aandacht voor onderwerpen als oorlogsmisdaden, oorlogsinvaliditeit en tegenstanders van bijvoorbeeld de kruisraketten of de dienstplicht ('Smeer poep aan je militaire oproep!'). Gezinnen met kinderen kunnen zich uitleven in allerlei activiteiten, zoals vliegen in een F-16-simulator, je eigen buskruit maken en vijandelijke tanks uitschakelen. Degenen die geïnteresseerd zijn in de hardware van de krijgsmacht zullen zeker hun hart ophalen in het zogeheten Arsenaal, de grootste expositiehal in het NMM, waar de belangrijkste historische voertuigen, tanks en vliegtuigen van de Nederlandse krijgsmacht zijn tentoongesteld. Een flink deel van de geëxposeerde luchtvloot is opgehangen aan het plafond en zo van alle kanten te bewonderen in zijn 'natuurlijke habitat': de derde dimensie. De straaljagers, die speels – schuin en zelfs ondersteboven – door de hal 'vliegen', lijken in een *dogfight* te zijn verwikkeld. Op deze plek is het ondoenlijk om ook maar een enigszins volledig beeld te schetsen van wat er allemaal in het NMM is te zien en te doen. U moet er gewoon naar toe, het nieuwe NMM is een absolute *must-see!* Voor degenen die niet kunnen wachten, neem alvast een voorproefje via de museumsite op het internet: www.nmm.nl

Als u toch aan het surfen gaat, vergeet dan niet meteen een kijkje te nemen op onze vernieuwde verenigingssite. De onlangs aangetreden nieuwe webbeheerder Erwin Muilwijk heeft inmiddels veel werk verzet, waarvoor ik hem graag complimenteer. Niet alleen zijn enkele rubrieken van onze site vernieuwd, ook is er meer actuele informatie voorhanden, bijvoorbeeld in de rubrieken *Boeksignalering* en *Nieuws*. De site ontwikkelt zich tot een onontbeerlijke aanvulling op dit verenigingsblad. Een gezonde militair-historische vereniging kan in de 21e eeuw niet zonder een goede, actuele website. Ik nodig u van harte uit een bezoek te brengen aan www.marsethistoria.nl. De site is zeker niet alleen bedoeld om informatie te 'zenden', maar ook om onze leden in de gelegenheid te

stellen militair-historische wetenswaardigheden uit te wisselen. Een interactieve opstelling van u als lid zal zonder twijfel positief bijdragen aan het profiel van onze vereniging en aan het gemeenschappelijk beleven van onze militair-historische passies.

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter.

Redactioneel

Vlakbij het nieuwe Nationaal Militair Museum waar onze voorzitter uitgebreid over schrijft, is het fraai gesitueerde Cavaleriemuseum met zijn prachtige collectie gevestigd. Dit museum heeft dan ook vele vrienden waar elk jaar een speciale vriendendag voor wordt georganiseerd. Er zijn dan niet alleen allerlei activiteiten, van rijden met historische voertuigen tot een boekenmarkt, maar in de loop der jaren hebben zich ook allerlei verenigingen aangesloten, zoals de Nederlandse Stichting voor Modelfiguren, die activiteiten organiseren. Inmiddels is de vriendendag van het Cavaleriemuseum daardoor uitgegroeid tot een zeer vermakelijke en interessante happening voor militair(-historisch) geïnteresseerden. In oktober jongstleden had ook onze vereniging het genoegen om aan te mogen sluiten, wat dankzij het interessante programma van het Cavaleriemuseum aangevuld met ons eigen programma leidde tot een prachtige opkomst en een zeer geslaagde dag. In totaal bezochten meer dan duizend mensen de vriendendag.

Tijdens onze ledenvergadering in de oude officiersmess werd ook een enkele noot gekraakt over ons blad, *Mars et Historia*. Een terechte opmerking of constatering luidde dat in het blad niet of nauwelijks meer (korte) artikelen verschijnen over emblemen en dergelijke, ofwel de geijkte militaria. Volgens de criticus zouden met dergelijke bijdragen nieuwe, jonge leden aangetrokken kunnen worden want er zouden veel jonge verzamelaars zijn die geïnteresseerd zijn in bijdragen over militaria teneinde hun verzamelstukken te kunnen determineren en daarover meer te weten te komen. Nu is het blad te 'wetenschappelijk'. Het antwoord hierop is vrij simpel: de inhoud van het blad is voor een groot deel een weerspiegeling van het aanbod aan kopij. Slechts een klein deel van de kopij die aangeboden wordt sneuvelt – we zouden eigenlijk nog strenger moeten zijn want de redactie heeft soms veel werk aan artikelen – en dat zijn lang niet allemaal bijdragen over militaria, integendeel. Bijdragen over militaria zijn dus van harte welkom, maar deze moeten wel ergens over gaan, en dat is vaak moeilijk. Auteurs die militaria in een context weten te plaatsen, daar een aardig verhaal over kunnen schrijven en daartoe bereid zijn, zijn moeilijk te vinden. Het lijkt hier om een – excusez le mot – uitstervende groep te gaan. We zien in Nederland dan ook nauwelijks meer monografieën over deze onderwerpen verschijnen, zoals in de tweede helft van de 20e eeuw het geval was. Maar omdat we dit geluid al eerder hebben gehoord heeft de redactie niet stilgezeten. Om de auteur niet onder druk te zetten noem ik geen namen, maar ijs en weder dienende kunt u in de volgende jaargang een interessant artikel tegemoet zien over de zogeheten Nederlandse 'mouwleeuw'.

In dit nummer treft u weer een viertal artikelen aan over verschillende onderwerpen door de tijd heen, van de Tachtigjarige oorlog, via de Napoleontische tijd, tot de Eerste Wereldoorlog, en een stuk over militaire traditie, wat van alle tijden is.

De Napoleontische tijd zal in 2015 ook veel aandacht krijgen in verband met het 200e gedenkjaar van de slag bij Waterloo. In Nederland zullen verschillende boeken het licht zien en ongetwijfeld wordt er van alles georganiseerd. De redactie van *Mars et Historia* is door verschillende leden benaderd met de vraag of er wordt nagedacht over een themanummer over Waterloo. Los van het feit dat het 200e gedenkjaar van de slag bij Waterloo eigenlijk niet stilletjes aan ons, als militair-historische vereniging, voorbij mag gaan, is de kopij, zeker van de betreffende auteurs, zeer welkom. Kortom, we kunnen en zullen u volgend jaar waarschijnlijk een fraai themanummer over Waterloo voorschotelen. Hoe de overige nummers, met name 3 en 4 eruit zullen zien, is nog niet goed te overzien, wat betekent, u voelt hem al aankomen, dat wij graag nog kopij tegemoet zien.

Rest mij nog om u mede namens de redactieleden veel lees-, kijk- en bladerplezier toe wensen, en uiteraard fijne feestdagen en een mooi 2015.

Dr. Louis Ph. Sloos,
Hoofdredacteur.

De geestelijke bagage van een rechtschapen kapitein. De militaire vorming van Willem van Oranje (1533-1559)

Wim de Ruiter, MA[1]

Op 10 juni 1552 schreef Willem van Oranje een brief aan zijn vrouw Anna van Egmond waarin hij haar op de hoogte hield van zijn vorderingen als officier in keizerlijke dienst tijdens de oorlog tussen de Roomse keizer en Spaanse koning Karel V en de Franse koning Hendrik II. De pas achttienjarige Willem schreef zijn vrouw vol trots dat de Nederlandse landvoogdes Maria van Hongarije 'tres contentement' was met zijn prestaties.[2] In de jaren 1550 was Willem veelvuldig te velde om een officiersfunctie in dienst van de keizer te vervullen. Hij maakte op vroege leeftijd carrière in de keizerlijke legers, met als absolute hoogtepunt zijn aanstelling als generaal van het Maasleger in 1555.[3] Dit artikel richt zich op deze eerste jaren van de prins; van zijn opleiding aan het hof in Dillenburg tot en met zijn eerste ervaringen als legerleider in dienst van keizer Karel V. Er wordt gekeken op welke manier zijn opvoeders hem klaarstoomden voor zijn carrière als veldheer.

De adel versus het humanistische opleidingsideaal

De Italiaanse militair denker Pietro Aretino schreef in 1549 een jonge edelman dat hij het van nul of geen waarde vond dat de jongeling zich had toegelegd op het bestuderen van militaire compendia en allerlei verdragen over oorlogvoering. Hij vond dat de edelman een befaamd kapitein als zijn instructeur moest hebben en militaire zaken beter kon studeren in een daadwerkelijke oorlog dan in een klaslokaal.[4] Aretino was een voorstander van een praktijkgerichte militaire opleiding en vond dat de edelman zijn tijd niet diende te verdoen met het lezen van boeken. Edellieden stonden doorgaans zelf ook niet te springen om een opleiding in de letteren te volgen. In de vroege zestiende eeuw vertelde een edelman de Engelse humanist Richard Pace dat hij alle geleerden bedelaars vond en hij zijn zoon liever zag worden opgehangen dan opgeleid. De Fransman Droit de Gaillard beklaagde zich over de antipathie van de adel jegens geletterdheid en geleerden, alsof boeken en wapens niet samen konden gaan.[5]
Blaise de Monluc, een ervaren Franse militair die van soldaat opklom tot 'Maréchal de France', vond praktijkervaring een essentieel onderdeel van de militaire vorming. Monluc, een man van bescheiden adellijke afkomst, had als jongeman ervaring opgedaan in de Italiaanse oorlogen tussen Frans I en Karel V en beschouwde deze gevechten achteraf als 'de tres belles choses pour mon apprentissage.'[6] Deze militair-pedagogische zienswijze veranderde echter onder invloed van het humanisme. Voor veel militaire denkers was het niet langer voldoende dat een officier hooggeboren en moedig was, maar dat hij wist hoe hij moest paardrijden en kon omgaan met een lans en een zwaard. In de zestiende eeuw werd het voor de jonge officieren ook van belang geacht kennis te hebben van talen, de klassieken en militaire compendia.[7]
Humanisten verwierpen het idee dat de 'virtus' (deugd) bij de adel was aangeboren. Ze gingen ervan uit dat ieder mens bij zijn geboorte dezelfde mogelijkheden had en dat deze individueel ontwikkeld moesten worden. De ideale mens was de 'uomo universale', een persoon die kennis en kunde bundelde met de 'virtus'. De aristocratie van de geest moest de aristocratie van de geboorte vervangen. Het is begrijpelijk dat dit, voor zijn tijd nogal radicale, gedachtegoed aanvankelijk door de gegoede burgerij en niet door de adel werd gepredikt. Onder druk van de toenemende bureaucratisering van staten en vorstendommen, in combinatie met de ver-

[1] W.A.J. (Wim) de Ruiter vervulde onder begeleiding van professor dr. B. Schoenmaker in de periode december 2013 tot en met februari 2014 een stage bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Dit artikel kwam tot stand tijdens deze stage. De auteur studeerde in 2014 af aan de Universiteit Leiden.

[2] N. Japikse, *Correspondentie van Willem den Eerste Prins van Oranje* (Den Haag 1934) 8.

[3] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 60.

[4] J.R. Hale, 'The Military Education of the Officer Class in Early Modern Europe' in: C.H. Clough ed., *Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essays in Honour of Paul Oskar Kristeller* (Manchester 1976) 440-441.

[5] J.H. Hexter, 'The Education of the Aristocracy in the Renaissance', *The Journal of Modern History, Vol. 22, No.1* (Chicago 1950) 2.

[6] B. de Monluc, *Commentaires de messire Blaise de Monluc, Mareschal de France. Tome premier* (Parijs 1594) 1-9.

[7] Hale, 'The Military Education' (Manchester 1976) 440-444.

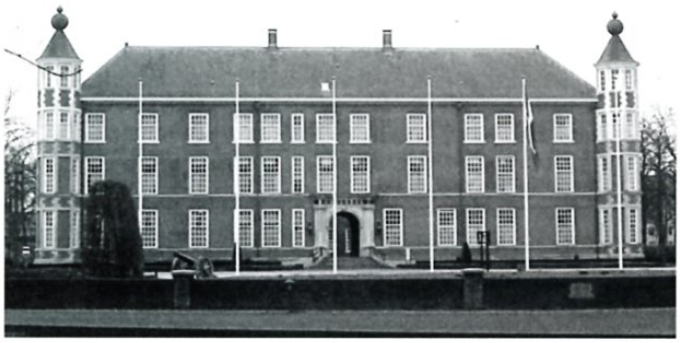

Het Kasteel van Breda. Willem erfde het kasteel van zijn neef René van Chalon. In 1567 werd het door Alva geconfisqueerd. In 1828 opende hier de in 1826 opgerichte Koninklijke Militaire Academie haar deuren.
Bron: Wikipedia

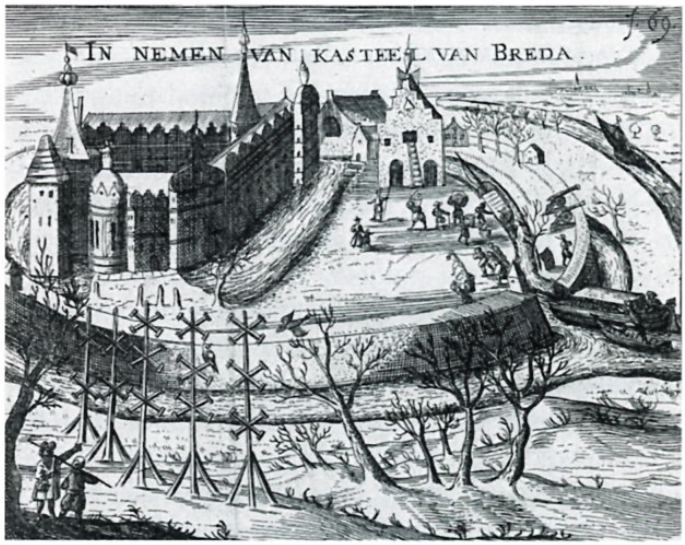

Anonieme prent van de inname van het kasteel van Breda door de list met het turfschip tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Willem erfde het kasteel van zijn neef René van Chalon. In 1567 werd het door Alva geconfisqueerd.
Rijksmuseum, Amsterdam.

anderende militair-pedagogische inzichten, zag de adel zich vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw toch genoodzaakt tot de aanschaf van studieboeken.[8] Juist Willem van Oranje is in deze periode een interessante figuur, omdat zijn opleidingsjaren zich precies bevinden in de overgangsfase tussen een traditionele, middeleeuwse naar een moderne, humanistische opleiding.

Willem's opleiding onder de Nassau's

Bij beschrijvingen over de opvoeding van Willem van Oranje wordt vaak gewezen op de overgang van een 'eenvoudige' opleiding aan het hof in Dillenburg naar een humanistische opleiding aan de Nederlandse hoven. Toch lijkt de overgang niet zo groot te zijn geweest als vroeger werd gesuggereerd. Zijn vader Willem de Rijke voerde in de bestaande scholen in Siegen (1534) en Dillenburg (1538) door reformatie en humanisme bepaalde hervormingen door en stichtte op drie andere plaatsen in zijn gebied Latijnse scholen.[9] Daarnaast stond hij onder invloed van de humanistische pedagoog Philipp Melanchthon en is het aannemelijk dat de graaf aan het hof een lespakket voor zijn kinderen verzorgde dat in overeenstemming was met de idealen van deze humanist.[10] Humanistisch-pedagogen legden de nadruk op de rol van de staat bij het opvoeden van zijn burgers. Zoals gezegd stichtte Willem de Rijke in zijn gebied meerdere humanistische staatsscholen, maar zijn oudste zoon werd 'ouderwets' aan het hof opgeleid. In de zestiende eeuw bleef het privéonderricht onder leiding van een 'paedagogus praeceptor' of 'gubernator' onder de aristocratie een belangrijke onderwijsmethode.[11]
Om te kunnen concurreren met de humanistisch geschoolde burgerij (of de tot de adelstand verheven 'noblesse de robe') bij het bezetten van bestuurlijke ambten, kozen de Nassau's voor een opvoeding gebaseerd op de humanistisch-pedagogische inzichten. Deze ging verder dan onderwijs in wapenhandel, hoofse manieren, lezen en misschien wat schrijven en rekenen. De Nassau's behoorden tot de adellijke geslachten in de Nederlanden en het Duitse Rijk die al vroeg in de zestiende eeuw tot de conclusie waren gekomen dat schrijven, talenkennis met inbegrip van Latijn, kennis van wiskunde, rechten en geschiedenis voor de edelman essentieel waren voor het uitvoeren van zowel politieke als militaire functies.[12]

Oranje's opleiding in de Nederlanden

Toen René van Chalon in 1544 op 25-jarige leeftijd in dienst van Karel V in de strijd tegen de Franse koning Frans I aan de gevolgen van een schotwond overleed, veranderde het leven van de jonge Willem compleet. In zijn testament liet René hem zijn omvangrijke gebieden in de Nederlanden en het prinsdom Orange na.

[8] H. de Ridder-Symoens, 'Adel en Universiteiten in de zestiende eeuw. Humanistisch ideaal of bittere noodzaak?', *TvG* 93 (1980) 415-416.

[9] Mout, *'Het intellectuele milieu van Willem van Oranje'* (Zeist 1984) 601.

[10] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 24-25.

[11] De Ridder-Symoens, 'Adel en Universiteiten' (Amsterdam 1980) 415-419.

[12] Mout, *'Het intellectuele milieu van Willem van Oranje'* (Zeist 1984) 600.

Dit maakte hem naast een grootgrondbezitter in de Nederlanden ook soeverein vorst van een prinsdom in Europa. Willem was daarmee één van de belangrijkste edellieden in de Nederlanden geworden. Zijn jongere broer Jan van Nassau zou zijn vader opvolgen als graaf van Nassau-Dillenburg.[13] Er was echter één probleem. Als Willem de erfenis wilde aannemen, moest hij van een lutherse Duitser omgevormd worden tot een katholieke Habsburgse Nederlander. In de lente van 1545 vertrok Willem van Oranje op twaalfjarige leeftijd vanuit Dillenburg naar het Nassau'se stamslot in Breda. Hier zou hij wonen tot 1555, waarna hij het Paleis van Nassau in Brussel ging bewonen. In de jaren hiervoor was hij echter al geregeld aan het hof van Maria van Hongarije in Brussel te vinden, hij begeleidde haar bijvoorbeeld als lid van haar hofhouding op inspectiereizen.[14]
In de Nederlanden kreeg Willem privéonderwijs van door de Habsburgers aangewezen gouverneurs. Hier leerde hij Frans, Nederlands en Latijn. Zijn gouverneurs besteedden veel tijd aan het onderricht in de ridderlijk-hoofse kunsten, zoals paardrijden, degengevechten, toernooien en dansen. Dit kwam overeen met de standaard van de tijd en was noodzakelijk wilde de jonge edelman zich in de verfijnde Bourgondische hofcultuur kunnen profileren.[15] Bovendien werden de middeleeuwse ridderkunsten nog steeds gezien als een essentieel onderdeel van de militaire vorming.[16] Maria van Hongarije was een humanistisch gevormde vrouw, die Machiavelli las en correspondeerde met Erasmus.[17] Het hof van Maria van Hongarije was in de jaren 1540 op intellectueel gebied echter op zijn retour, het vertrek van de beroemde Hongaarse humanist Miklós Oláh had daar sterk aan bijgedragen. Oranje doorliep in Brussel vooral een stoomcursus praktische staatkunde, onder leiding van zijn toenmalige vriend (en latere aartsvijand) Granvelle.[18]
Vanaf het midden van de zestiende eeuw doken steeds meer namen van de hoge, Nederlandse adellijke families op in de inschrijfregisters van de universiteiten. In Leuven komen we in de registers bijvoorbeeld de hoog adellijke namen Nassau, Lalaing, Ligne en Croy tegen.[19] Karel V stuurde Oranje niet naar een universiteit. Hij wilde van Willem een grote speler in het Nederlanders machtsspel der edelen maken. Om het prestige van de jonge prins te vergroten, trachtte de keizer hem op

Willem van Oranje op 12-jarige leeftijd. De jonge prins vertrok op deze leeftijd van het Duitse Dillenburg naar de Nederlanden. Hier genoot hij een opleiding onder de Habsburgers en maakte hij al op zeer jonge leeftijd carrière in het leger. Gekleurde houtsnede van Cornelis Anthonisz, een uitgave van Hans I Liefrinck, Antwerpen, 1545.
Rijksmuseum, Amsterdam.

vroege leeftijd carrière in het leger te laten maken.[20] Dit zien we ook bij Lamoraal, graaf van Egmond, die na de dood van zijn oudere broer Karel allerlei hoge functies in het leger van de keizer vervulde.[21] Een ander goed voorbeeld is Fernando Álvarez de Toledo, bij ons beter bekend als de IJzeren Hertog van Alva. Don Fernando werd opgeleid aan het hof van zijn grootvader, die aanvankelijk de Spaanse humanist Juan Luis Vives uit de Nederlanden wilde halen om zijn kleinzoon op te leiden. Dit ging uiteindelijk niet door, maar desalniettemin genoot hij een zeer degelijke humanistische opleiding. Een universitaire opleiding zou de hertog echter nooit ambi-

[13] M., Delen, *Het hof van Willem van Oranje* (Amsterdam) 15.
[14] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 41-48.
[15] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 43.
[16] Hale, 'The Military Education' (Manchester 1976) 441.
[17] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 48.
[18] Mout, *'Het intellectuele milieu van Willem van Oranje'* (Zeist 1984) 602.
[19] De Ridder-Symoens, 'Adel en Universiteiten' (Amsterdam 1980) 427.
[20] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 60.
[21] Vandormael & Goosens, *Slachtoffer van verraad en intrige.* (Leuven 2007) 28-30.

Een portret van Karel V (1500-1558) te paard in wapenrusting. Onder de keizer maakte Willem snel carrière in het leger. De keizer voorzag een grote toekomst voor de jonge prins. Karel liet na zijn aftreden in 1555 de Spaanse kroon en de Nederlanden na aan zijn zoon Filips II. Karel's jongere broer Ferdinand zou Rooms keizer worden. Karel V stierf in 1558, nadat hij zich terug had getrokken in het klooster Monasterio de Yuste in Spanje. Gekleurde houtsnede in de manier van Cornelis Anthonisz, een uitgave van Hans I Liefrinck, Antwerpen 1555-1558. Rijksmuseum, Amsterdam.

eren. Op zijn zeventiende vocht Alva, wetende hoe belangrijk militaire successen voor een edelman waren, al mee in zijn eerste oorlog.[22] Voor de toekomstige 'paters familias' van de hoog adellijke families werd aan een militaire praktijkopleiding halverwege de zestiende eeuw nog steeds meer belang gehecht dan een universitaire titel. Dit veranderde in de tweede helft van de zestiende eeuw, toen ook hoge edellieden hun zonen naar de universiteit gingen sturen. Vanaf de jaren zestig van de zestiende eeuw nam het aantal adellijke studenten aan de universiteiten zowel in absolute als in procentuele cijfers toe, met een concentratie rond de jaren 1580-1640.[23] Willem van Oranje stuurde zelf in 1566 zijn oudste zoon Filips-Willem naar de Leuvense universiteit.[24]

De bibliotheek van Willem van Oranje

Hoe diep Willem's humanistische vorming tijdens zijn opleidingsjaren in Dillenburg, Breda en Brussel precies ging, is moeilijk te zeggen. De bibliotheek die hij vanaf 1559 onderhield geeft een indicatie van zijn interesse voor de humanistische literatuur. Tijdens Oranje's verblijf in Parijs (in het kader van de vredesbesprekingen die zouden resulteren in de voor Spanje gunstige Vrede van Cateau-Cambrésis) schafte hij 48 boeken aan. Zoals bij adellijke boekliefhebbers in de zestiende eeuw gebruikelijk was, versierde Willem zijn boeken met zijn wapen. Het wapen werd omringd door de ordeketen van het Gulden Vlies, de exclusieve ridderorde tot welke hij in januari 1556 was toegetreden. De Koninklijke Bibliotheek heeft in 2006 vijftien van deze boeken in de *Staatsbibliothek* in Berlijn teruggevonden. De boeken zijn daar waarschijnlijk via zijn kleindochter Louise Henriette, die getrouwd was met de Pruisische keurvorst Frederik Wilhelm, terechtgekomen. De vondst was een aanvulling op de vijf boeken van Willem van Oranje die daarvoor al bekend waren.[25]
Een aantal boeken die hij kocht waren humanistisch-militair van aard. Het door de Koninklijke Bibliotheek aangeschafte werk 'Caesar Renovelé' is de Franse vertaling van een humanistisch-militair traktaat door de Florentijn Gabriel Simeoni. Naast de Caesar Renovelé bezat Willem het bekende krijgsboek 'De Re Militari' van Vegetius.[26] Dit werk stamt waarschijnlijk uit de vierde eeuw na Christus en werd in de Middeleeuwen al gezien als het militaire standaardwerk. De 'Epitoma rei militaris', zoals de officiële naam luidde, was een samenvatting van allerlei oudere literatuur over Romeinse krijgskunde. Rond 1500 was het boek in zes moderne talen vertaald en was het op het toppunt van zijn populariteit.[27] De Romeinse krijgskunde die Vegetius besprak werden door vroegmoderne militaire theoretici gezien als een

[22] R. Quatrefages, 'Chapter 2, Alba Cunctator?', in: M. Ebben, M. Lacy-Bruijn, R. van Hövel tot Westerflier, *Alba general and servant to the crown* (Rotterdam 2013) 54-55.

[23] De Ridder-Symoens, 'Adel en Universiteiten' (Amsterdam 1980) 419.

[24] Idem, 427.

[25] 'KB ontdekt 15 boeken van Willem van Oranje', in: http://www.kb.nl/nieuws/nieuwsarchief-2006/kb-ontdekt-15-boeken-van-willem-van-oranje 23-01-2014.

[26] 'KB ontdekt 15 boeken van Willem van Oranje', in: http://www.kb.nl/nieuws/nieuwsarchief-2006/kb-ontdekt-15-boeken-van-willem-van-oranje 23-01-2014.

[27] C.T., Allmand, *The De Re Militari of Vegetius. The Reception, Transmission and Legacy of a Roman text in the Middle Ages* (Cambridge 2011) 2-6.

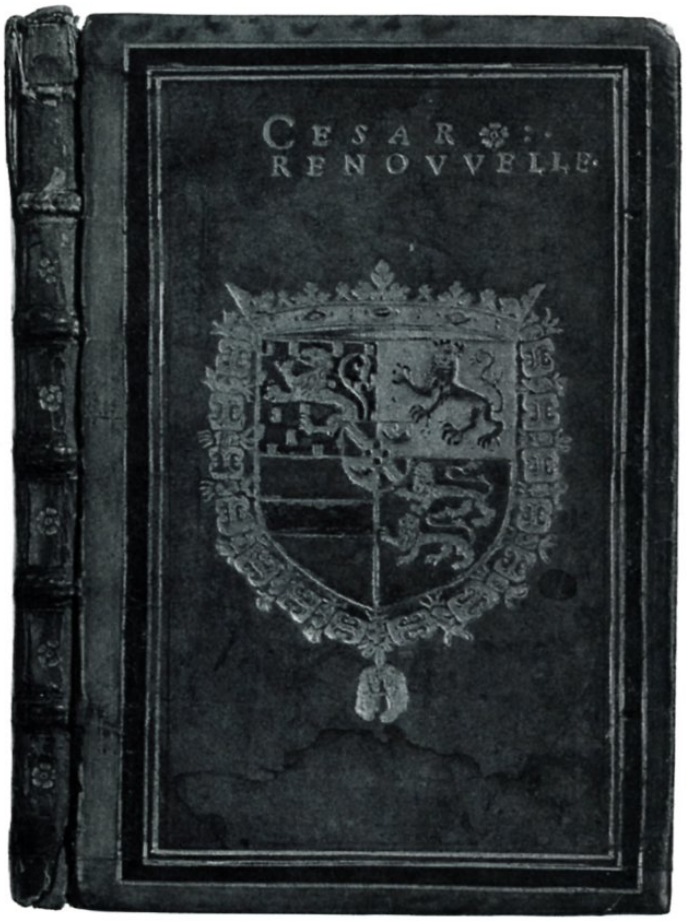

Zestiende-eeuwse militaire verhandeling van Gabriele Simeoni, circa 1558. Dit werk is afkomstig uit de bibliotheek van Willem van Oranje. Het boek is herkenbaar aan zijn wapen, dat groot en in goud op de band is gestempeld en van kleuren is voorzien. De prinsenkroon staat erboven en de ordeketen van het Gulden Vlies hangt eromheen.
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

lichtend voorbeeld voor hoe men in hun tijd oorlog diende te voeren.[28] Machiavelli, een populaire militaire denker die Willem van Oranje onder zijn leespubliek mocht scharen[29], probeerde in zijn werk 'Dell'arte della guerra' (de Krijgskunst) de Romeinse militaire organisatie tot de standaard van zijn eigen tijd te maken. De humanist Justus Lipsius beschouwde in zijn gezaghebbende militaire geschriften het Romeinse militaire model ook als het universele model voor oorlogvoering.[30]

Het gaat misschien te ver om Willem een vorst te noemen die geïnteresseerd was in de humanistisch-militaire literatuur en daar specifiek zijn boekkeuze op aanpaste. Willem was een groot liefhebber van ridderromans, een genre waar humanisten niet erg dol op waren. In Parijs kocht hij 'Palmarin de Angleterre', een vervolg op de bekende ridderroman 'Amadis de Gaule'.[31] Zijn passie voor ridderromans deelde hij met de Spaanse kroonprins Filips, toen Willem hem in 1549 ontmoette tijdens Filips' reizen door de Nederlanden.[32] Toch schafte Willem in 1559 meerdere boeken aan die humanistisch van aard waren, waaronder de 'Songe de Poliphile' naar het beroemdste renaissanceboek de 'Hypnerotomachia Poliphili'. Daarnaast kocht hij 'L'Heptaméron', een bundel verhalen geschreven door de zuster van Frans I van Frankrijk en de Franse vertaling van de 'Cyropaedia', de vorstenspiegel van de Griekse schrijver Xenophon.[33]

In dienst van de keizer

Oranje's militaire loopbaan begon in 1551 toen hij op last van Maria van Hongarije een compagnie van 200 ruiters (een zogenaamde 'bende van ordonnantie') ter versterking van het staande leger diende samen te stellen. Er dreigde oorlog met Frankrijk en van Willem werd verwacht als kapitein en commandant op te treden van zijn bende. In januari 1552 sloten de protestantse vorsten binnen het Duitse Rijk onder leiding van de keurvorst Maurits van Saksen het Verdrag van Chambord met Hendrik II van Frankrijk, waarin de protestantse vorsten de Franse koning beloofden te hulp te schieten in de strijd om de heerschappij over Italië en het door Frankrijk opgeëiste Vlaanderen en Artois. Bovendien zouden zij hem steunen bij de volgende keizerskeuze. De oorlog begon in februari 1552 toen Hendrik Lotharingen binnenviel. In maart vielen de keurvorst van Saksen en zijn bondgenoten aan en brachten de keizer in een benarde situatie. De oorlog met de Rijksstanden werd al op 2 augustus 1552 beëindigd tijdens de Vrede van Passau. Deze vrede kan worden gezien als voorloper van de Augsburgse godsdienstvrede van 1555.[34] De oorlog met Frankrijk ging echter onverminderd voort. Tijdens deze oorlog maakte Willem een bliksemcarrière in het leger. Oranje kreeg de opdracht een regiment van tien compagnieën infanterie

[28] F. Gilbert, 'Machiavelli: The Renaissance of the Art of War', in: P. Paret, ed., *Makers of Modern Strategy from Machiavelli tot the Nuclear Age* (Oxford 1986) 28.

[29] A.S. Korteweg, *Boeken van Oranje-Nassau: De bibliotheek van de graven van Nassau en prinsen van Oranje in de vijftiende en de zestiende eeuw* (Den Haag 1998) 45.

[30] Gilbert, 'Machiavelli' (Oxford 1986) 27-28.

[31] 'KB ontdekt 15 boeken van Willem van Oranje' in: http://www.kb.nl/nieuws/nieuwsarchief-2006/kb-ontdekt-15-boeken-van-willem-van-oranje 07-02-2014.

[32] H. Vandormael & A. Goossens, *Slachtoffer van verraad en intrige. Graaf Lamoraal van Egmond* (Leuven 2007) 36-37.

[33] A.S. Korteweg, *Boeken van Oranje-Nassau* (Den Haag 1998) 45.

[34] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 58.

te verwerven. Op 27 april 1552 werd Willem, naast het kapiteinschap van zijn bende, benoemd tot kolonel en commandant van dit regiment.[35]
In de zomers van 1553 en 1554 laaide de oorlog tussen de Roomse keizer en de Franse koning opnieuw op en vervulde Oranje nog enige officiersfuncties. Zo werd hij op 22 juni 1554 aangesteld als bevelhebber over vijf Nederlandse cavalerie-compagnieën. Op 22 juli 1555 volgde het hoogtepunt van Willem's militaire carrière in Habsburgse dienst. Toen werd hij door de keizer aangesteld als 'capitaine-general de l'armeé de Givet.' Dit leger was in mei 1555 gevormd, bestond uit 18000 infanteristen en 3000 cavaleristen en stond bekend als het Maasleger. De keizer had dit leger gevormd om de belangrijke vesting Mariënburg op de Fransen te heroveren. De Mariënburg was enige jaren daarvoor in opdracht van de landvoogdes, naar wie de burcht was vernoemd, bij de Nederlands-Franse grens gebouwd om invallen van de vijandige Fransen tegen te gaan. Deze vesting was op 26 juni 1554 in handen van de Fransen gekomen en was in de zomer van 1555 de laatste vesting die zij nog in de Nederlanden bezaten. Het leger stond aanvankelijk onder leiding van de gevreesde Gelderman Maarten van Rossem, maar deze werd in juni van dat jaar slachtoffer van de pest.[36]
De 'Maarschalk van Gelre' was eveneens stadhouder van Luxemburg geweest en de keizer had als opvolger voor deze functie aanvankelijk Willem van Oranje in gedachte. Willem bedankte echter voor de eer, naar eigen zeggen vanwege zijn 'jeunesse et le peu d'expérience.'[37] Voor Van Rossem's opvolger als bevelhebber van het Maasleger werden tegenover de keizer door de Raad van State en Maria van Hongarije tal van ervaren legerleiders voorgedragen. Namen als Karel van Lalaing, Jean de Ligne van Aremberg en Lamoraal van Egmond passeerden de revue, maar de keizer negeerde deze adviezen en koos voor de jonge Willem. Als motief achter de keuze van de keizer werden 'ses vertuz, prudence, vaillance et expérience' aangedragen.[38] Voor deze functie voelde Oranje zich blijkbaar niet te jong en onervaren, want vanaf eind juli 1555 zou hij het commando van het Maasleger overnemen. Willem's aanstelling was een bevestiging van de grote toekomst die Karel voor hem zag in de Nederlanden. Normaliter werden jonge edelen onder bevel van een ervaren officier gesteld om praktijkervaring op te doen

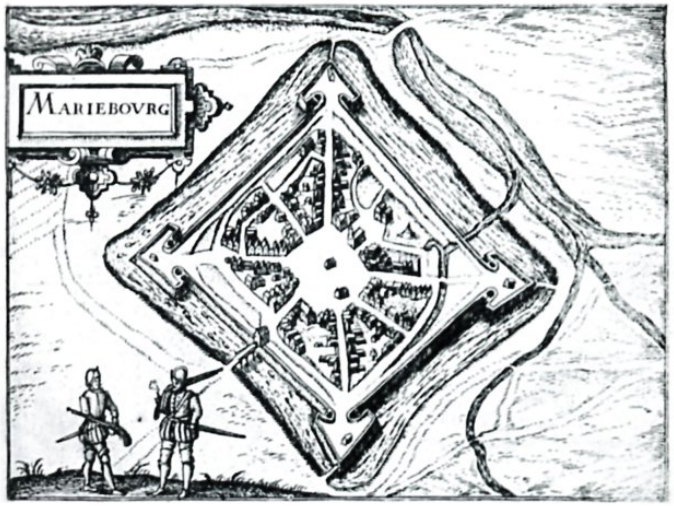

De landvoogdes Maria van Hongarije liet in 1542 een nieuwe versterkte stad bouwen om een Franse inval in Namen tegen te gaan. Deze stad, die haar naam droeg is aangelegd volgens een geometrisch plan, met straten in de vorm van een ster die uitmonden op een centraal gelegen plein, en werd voorzien van versterkingen (waarvan echter niets is overgebleven). Tegenwoordig is Mariembourg een deelgemeente van de Waalse stad Couvin.
Bron: Wikipedia

en niet direct bovenaan de rangorde geplaatst.[39] Willem van Oranje was echter niet zomaar een edelman. Als soeverein vorst van het prinsdom Orange was hij de hoogste edelman van de Nederlanden.[40] Zijn neef René van Chalon had als prins van Oranje ook al op vroege leeftijd carrière gemaakt in het leger. Hij stond op 23-jarige leeftijd al aan het hoofd van een grote troepenmacht die door Maria van Hongarije bij elkaar was gebracht om de Nederlanden tegen een Franse inval te behoeden.[41] Op 25-jarige leeftijd was hij ridder in de Orde van het Gulden Vlies en stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelre.[42]

Kapitein-generaal van het Maasleger

Toen Willem in juli 1555 in het legerkamp arriveerde verkeerde het in een erbarmelijke toestand. De troepen waren al enkele maanden niet betaald, er heerste hongersnood en een pestepidemie eiste dagelijks slachtoffers.[43] Door het nijpende geldgebrek liet de discipline

[35] J.P.C.M. van Hoof, 'De loopbaan van Willem van Oranje in het Nederlandse leger 1551-1559', in: *Mars et Historia* (1984) 179.
[36] Van Dam van Isselt, *Prins Willem I als krijgsoverste* (Haarlem 1933) 29-30.
[37] Japikse, *Correspondentie van Willem den Eerste Prins van Oranje* (Den Haag 1934) 28.
[38] Van Dam van Isselt, *Prins Willem I als krijgsoverste* (Haarlem 1933) 32.
[39] Hale, 'The Military Education' (Manchester 1976) 440-441.
[40] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 62.
[41] Vandormael & Goosens, *Slachtoffer van verraad en intrige.* (Leuven 2007) 29.
[42] Mörke, *Willem van Oranje* (Amsterdam/Antwerpen 2010) 21.

in zijn leger te wensen over. Willem had dit bij aankomst al door en schreef de landvoogdes op 27 juli 1555 dat hij dringend geld nodig had. Hij schreef dat alle soldaten, zowel de infanterie als de cavalerie, 'commencent à murmurer par faulte d'argent.'[44] In de zestiende eeuw bestonden legers voor het grootste deel uit buitenlandse huurlingen. Inheemse troepen konden nog wel eens gemotiveerd worden om zonder betaling door te vechten, maar voor buitenlandse troepen gold dit veel minder. Wanneer zij niet meer werden betaald gingen zij vaak over tot muiten en plunderen.[45] Bovendien gaven officieren het slechte voorbeeld. De graaf van Warelles, die door de kersverse koning Filips II was aangesteld een raid uit te voeren, was twee weken spoorloos verdwenen. Toen hij terugkwam weigerde hij vervolgens de raid uit te voeren.[46] Het is dus niet vreemd dat Willem in zijn brieven aan de landvoogdes veelvuldig om geld vroeg. In Brussel zagen ze echter het liefst dat de rijke prins de hoge militaire functie 'honoris causa' vervulde (uit eigen zak betaalde). Willem was het hier niet mee eens en na herhaaldelijk schrijven ontving hij uiteindelijk een bedrag van vierhonderd gulden per maand, waarvan hij een kwart eeuw later enigszins sarcastisch zou opmerken dat dit net genoeg was om de bedienden die zijn tenten opzetten te betalen.[47]

Willem was generaal en opperbevelhebber van het Maasleger, maar moest verantwoording afleggen aan de landvoogdes Maria van Hongarije en na haar aftreden op 25 oktober 1555 aan de nieuwe landvoogd Emanuel Filibert van Savoye. De landvoogden waren eindverantwoordelijk voor de verdediging van de Nederlanden. Willem moest constant edelen naar Brussel sturen om te rapporteren en bevelen in ontvangst te nemen. Vervolgens werd in het kamp alles in een krijgsraad nog eens overlegd met 'les seigneurs et coronnelz'.[48] Willem was teleurgesteld in de minimale inspraak die hij kreeg in de campagnes, de ongehoorzaamheid van zijn troepen en de erbarmelijke omstandigheden waarin het leger verkeerde. Al op 2 augustus 1555 schreef de prins zijn vrouw Anna van Egmond dat hij had vernomen dat de hertog van Savoye binnenkort zou arriveren om het bevel van hem over te nemen. Hij hoopte spoedig zijn functie neer te leggen en naar huis te gaan.[49] De informatie bleek onbetrouwbaar en het zou nog een half jaar duren voordat Willem eindelijk huiswaarts kon gaan. In deze lange periode was het leger niet erg actief. Het enige wapenfeit in het halve jaar dat het bestond, was een succesvolle, tweedaagse raid in de buurt van Rocroi onder persoonlijke leiding van de prins. Aan het einde van oktober 1555 kreeg de prins te horen dat de Franse verdediging van Mariënburg niet zo sterk was als dat men voorheen vermoedde. Hij vroeg koning Filips II om een raid op de burcht uit te mogen voeren, maar dit werd hem geweigerd. Willem baalde hier ontzettend van en begon steeds meer naar huis te verlangen. Uit zijn brieven aan Anna blijkt hoe ontzettend hij haar miste. Hij schreef haar bijna elke dag.[50] In een brief van 28 november 1555 aan de prinses van Oranje schreef hij: 'je suis triste de ne point povoir veoir M.L.'[51] en in een brief van 22 januari 1556 hoopte hij dat 'avec la grace de Dieu je sere en V ou VI jours apres de M.L.'[52] Het enige dat hem tijdens deze barre dagen op de been hield waren de brieven van zijn vrouw. Toen Willem twee weken lang geen enkele brief van haar had ontvangen, schreef hij haar: 'Je suis en la plus grande peine du monde de ester sans avoir de vos Lettres, car il y a bien quinze jours que n'ay reçue de vos novelles.'[53] Op 5 februari 1556 werd een (kortstondige) wapenstilstand tussen Spanje en Frankrijk getekend en kon Willem eindelijk naar huis.

Oranje heeft het ongeluk gehad in een relatief rustige periode het opperbevel over een groot leger te moeten voeren. Hij heeft zich in deze periode niet kunnen onderscheiden door een grote slag te winnen. Luitenant-Generaal W.E. van Dam van Isselt concludeerde in een jubileumboek ter ere van de 400-jarige verjaardag van Vader des Vaderlands dat deze in de jaren 1550 een matig veldheer was gebleken. Volgens hem had Willem

[43] Van Hoof, 'De loopbaan van Willem van Oranje' (1984) 182.

[44] N. Japikse, Correspondentie van Willem den Eerste Prins van Oranje (Den Haag 1934)34.

[45] J.R. Hale *'War and Society in Renaissance Europe 1450-1620* (Leicester 1985) 71.

[46] Van Dam van Isselt, *Prins Willem I als krijgsoverste* (Haarlem 1933) 35.

[47] Idem, 32.

[48] Van Dam van Isselt, *Prins Willem I als krijgsoverste* (Haarlem 1933) 33.

[49] J.A., Grothe, 'Brieven van prins Willem van Oranje aan zijne eerste vrouw, Anna van Egmond', *Kronijk van het Historisch Genootschap 15* (Utrecht 1859) 27.

[50] Grothe, *'Brieven van prins Willem van Oranje'* Utrecht 1859) 16.

[51] Grothe, *'Brieven van prins Willem van Oranje'* Utrecht 1859) 37-38. M.L. was een afkorting die Oranje vaak gebruikte om in de brieven naar zijn vrouw naar haar te verwijzen. Hij gebruikte ook de afkorting L, dat staat voor Liebe. M.L. betekent waarschijnlijk Meine Liebe. Zie hiervoor: Japikse, *Correspondentie van Willem den Eerste* (Den Haag 1934) 12.

[52] Grothe, *'Brieven van prins Willem van Oranje'* (Utrecht 1859) 41.

[53] Grothe, *'Brieven van prins Willem van Oranje'* (Utrecht 1859) 31, Brief van Willem van Oranje vanuit het kamp in Neufville aan zijn vrouw Anna van Egmond van 15 september 1555.

Portret van Willem van Oranje in harnas door Anthonis Mor. Dit is hoe Willem van Oranje er ten tijde van zijn kapiteingeneraalschap van het Maasleger moet hebben uitgezien. Het portret is vlak na de abdicatie van Karel V in 1555 gemaakt. De prins was toen tweeëntwintig jaar oud.
Staatliche Museen, Kassel.

Anna van Egmond, ook wel van Buren, was Oranje's eerste echtgenote. Uit de uitgebreide correspondentie tussen het echtpaar blijkt een grote wederzijdse genegenheid. Willem schreef haar in de perioden dat hij te velde was bijna dagelijks en gebruikte dan allerlei koosnaampjes voor zijn vrouw. Willem en Anna zouden samen drie kinderen krijgen, waarvan er twee de volwassen leeftijd zouden halen; Filips Willem (1554-1618) en Maria (1556-1616). Anna werd in 1558 plotseling ziek en stierf in dat jaar. Ze is 25 jaar oud geworden. Anoniem prent. Foto van een schilderij toegeschreven aan Marcus Gheeraerts (I).
Rijksmuseum, Amsterdam.

'zich die jaren niet onderscheiden door schitterende militaire daden'.[54] Toen de landvoogd Emanuel van Savoye in de jaren 1557 en 1558 zelf het opperbevel te velde voerde en de prins zich een kleinere rol toebedeeld zag, vonden de beslissende slagen bij Saint-Quentin en Grevelingen plaats.[55] Willem wist pas zijn stempel op de oorlog te drukken toen deze in feite al voorbij was; namelijk tijdens de vredesbesprekingen in Parijs in 1559 als afgezant van de Spaanse koning. Deze onderhandelingen zouden leiden tot de Vrede van Cateau-Cambrésis, waar de hegemonie van de Habsburgers in Europa werd bevestigd.[56]

Tot besluit

Willem's jeugd bevond zich midden in de transitiefase van een middeleeuwse, traditionele opleiding aan het hof naar een humanistische opleiding aan de universiteit. Oranje werd al op vroege leeftijd in de humanistische school opgeleid. In Dillenburg stond zijn vader onder de humanistisch-pedagogische invloeden van Melanchthon. In de Nederlanden leerde Willem naast de ridderlijk-hoofse kunsten Frans, Nederlands en de geleerdentaal Latijn. Keizer Karel besloot Oranje niet naar de universiteit te sturen, maar hem ervaring op te laten doen in het leger. Hier verkreeg hij verschillende leidinggevende functies, met als hoogtepunt zijn aanstelling tot generaal van het Maasleger. Willem was door de minimale inspraak die hij kreeg in de campagnes, de ongehoorzaamheid van zijn troepen

[54] Van Dam van Isselt, *'Prins Willem I als krijgsoverste'* (Haarlem 1933) 75-77.

[55] Vandormael & Goosens, *Slachtoffer van verraad en intrige.* (Leuven 2007) 52-55.

[56] Van Dam van Isselt, *'Prins Willem I als krijgsoverste'* (Haarlem 1933) 37.

en de erbarmelijke omstandigheden waarin het leger verkeerde echter snel uitgekeken op deze functie. Hij zou zich meer op zijn gemak voelen als onderhandelaar voor de Spaanse koning Filips II tijdens de vredesonderhandelingen met Frankrijk.
Halverwege de zestiende eeuw was het voor een hoge edelman nog immer van belang op vroege leeftijd militair carrière te maken. Dit veranderde pas na de generatie van Oranje, wanneer we zien dat de hoge adel steeds vaker de universiteit gaat bezoeken. Toch hadden Willem's opvoeders hem bijgebracht dat een opleiding in de humanistische traditie belangrijk was. Dit blijkt uit de mate waarin hij zijn eigen familieleden steunde in hun opleiding. Willem verklaarde in 1556 financieel in te willen staan voor de studies van zijn broers Jan en Adolf aan de universiteit van Dole.[57]
Toen hij na de dood van zijn vader Willem de Rijke in 1559 hoofd van de familie werd, ging hij zich bemoeien met de opvoeding van zijn jongere broers. De jonge graven gaven aan liever soldaat te willen worden, maar zij werden door Oranje alsnog naar de universiteit gestuurd. Daarnaast werd Willem vanaf 1576 door familie op de hoogte gehouden van Maurits' vorderingen aan de universiteit van Heidelberg. Oranje besefte dat een humanistische achtergrond van belang was voor de militaire carrière van een edelman en zorgde ervoor dat zijn familie dit gedachtegoed overnam. Zijn neef Jan VII 'de Middelste' van Nassau-Siegen (1561-1623), een tijdgenoot en vriend van Maurits van Oranje, zou later schrijven dat hij vond dat klassieke werken behoorden tot 'de geestelijke bagage van een rechtschapen kapitein'.[58]

[57] De Ridder-Symoens, *'Adel en Universiteiten'* (Amsterdam 1980) 427.

[58] Geciteerd bij: Mout, *'Het intellectuele milieu van Willem van Oranje'* (Zeist 1984) 600-604.

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

11 januari, 8 maart en 31 mei 2015

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

Hollen of stilstaan. De oprichting van de Nederlandse generale staf in 1814
'Een leger zonder goed georganiseerde generale staf is als een land zonder regering.'[1]

Drs. Ed Coumans

Begin 1814 bouwt de soeverein-vorst Willem van Oranje onvermoeibaar aan een nieuw Nederlands leger. Hij benoemt kolonel Jean Victor de Constant-Rebecque op 15 januari tot kwartiermeester-generaal. En geeft hem op 10 maart opdracht een plan te maken voor de generale staf van het veldleger. Haast is geboden. Koste wat kost moet dit mobiele leger zo snel mogelijk aan de zijde van de bondgenoten vechten tegen de Fransen.

In de decennia rond 1800 verandert de wijze van oorlogvoeren compleet. Daardoor worden er aan het commanderen en controleren van een leger veel zwaardere eisen gesteld. Aan die ingrijpende taakverzwaring ontkomen ook de adviseurs en assistenten van de bevelhebber niet. Onder historici wordt deze periode gezien als de tijd waarin het fundament wordt gelegd van de moderne generale staf.[2] Juist in deze tijd wordt de Nederlandse staf opgericht.

Op de eerste plaats wordt in 1814 de kwartiermeester-generaalstaf opgericht. Deze voert het soort werk uit dat een moderne generale staf verricht: de kwartiermeester-generaal en zijn staf zijn assistenten en adviseurs van de legercommandant. De naam generale staf bestaat in 1814 ook in Nederland, er zijn zelfs twee instituten die die naam dragen. Zo wordt generale staf gebruikt om het collectief van alle generaals, kolonels en hun adjudanten aan te duiden. Verwarrend is dat er nog een generale staf bestaat. Hier gaat het om de generale staf van het veldleger oftewel de 'oorlogsstaf'.[3] De oprichting van laatstgenoemde generale staf op 11 maart 1814 geldt in Nederland als de stichtingsdatum van de hedendaagse staf.[4] Maar laten we eerst een stap terugzetten in de geschiedenis en bekijken hoe het idee van een staf van adviseurs en assistenten zich heeft ontwikkeld. Om daarna kort de situatie van de staven van de grote mogendheden te schetsen en vervolgens weer het formeren van de staf van de kwartiermeester-generaal en generale staf in Nederland op te pakken.

Zwaardere eisen aan bevelvoering

Adviseurs en assistenten van de legercommandant zijn er waarschijnlijk al zolang er oorlog wordt gevoerd. Door veranderingen in de oorlogvoering is hun rol echter steeds belangrijker geworden. Vooral de groei van de legers maakt dat een bevelhebber steeds meer hulp nodig heeft bij het commanderen en controleren. Hij moet zich kunnen focussen op zijn voornaamste taken. Al het andere werk moet hem uit handen worden genomen. Tot midden zeventiende eeuw zijn er weinig verschillen tussen de Europese generale staven. Maar daarna wordt een staf afhankelijk van land en periode op zeer uiteenlopende manieren ingevuld. In het ene land kan de generale staf bijvoorbeeld alle generaals in het leger betekenen, en in het andere alleen de officieren verbonden aan het hoofdkwartier. Maar met de generale staf kunnen ook de officieren van specialistische korpsen zonder gevechtsfunctie worden aangeduid, bijvoorbeeld de genie.[5]

[1] Gerhard von Scharnhorst geciteerd in: Charles Edward White, *The enlightened soldier. Scharnhorst and the Militärische Gesellschaft in Berlin, 1801-1805* (Westport en Londen 1989) 138.

[2] J.D. Hittle, *The military staff. Its history and development* (3e druk Harrisburg 1961) 113,114; voorwoord Dennis Showalter, in David T.Zabecki (ed.), Chief of staff. The principal officers behind history's great commanders. Volume 1: Napoleonic wars to World War I (Annapolis 2008) ix.

[3] In 1826 komt aan de verwarring een einde als de kwartiermeester-generaalstaf en de generale staf fuseren. De fusieorganisatie krijgt de naam generale staf. Zie ook Landolt's militair woordenboek uit 1861: "In elken [generale] staf kan men … de volgende afdeelingen onderscheiden: 1. De afdeeling voor de strategisch-taktische dienst, waarvan het personeel in engeren zin gewoonlijk generale staf, ook wel generaalkwartiermeestersstaf genoemd wordt." H.M.F. Landolt, *Militair woordenboek* (Leiden 1861) 177; H. Amersfoort, 'Het departement van Oorlog 1813-1830', *Militaire Spectator 157*(1988) 549,550.

[4] (G.T. Campagne),*150 jaar generale staf. 1814-1964* (Den Haag 1964) 21.

[5] Hittle, Military staff, 49; Dallas D. Irvine, 'The origin of capital staffs', The Journal of Modern History, 2(1938) 161-179.

Een van de specialisten uit de generale staf is de kwartiermeester-generaal. Zijn oorspronkelijke taak is het inkwartieren en verzorgen van het leger. Omdat hij naar een goede bivakplaats moet zoeken, gaat hij het leger vooraf. Zo is hij ook de juiste man om het terrein te verkennen, inlichtingen over de vijand te verzamelen en de meest geschikte marsroutes uit te stippelen. Naast logistieke krijgt de kwartiermeester-generaal dus ook tactische taken. Zijn functie groeit in aanzien en uiteindelijk zal de kwartiermeester-generaal en zijn staf ook operationele en strategische taken krijgen. Voor deze verantwoordelijke taak komt alleen een hooggekwalificeerde militair in aanmerking.[6]
Voor het kiezen van kampplaatsen en marsroutes stelt het Staatse leger van prins Maurits van Oranje (1567-1625) alleen officieren aan met veel specifieke kennis en vaardigheden. Ze worden gestimuleerd hun vak grondig te bestuderen, want ervaring alleen is onvoldoende. Hier zien we voor het eerst het uitgangspunt dat stafofficieren goed opgeleid moeten zijn.[7]
Twee eeuwen later hamert Gerhard von Scharnhorst (1755-1813) ook op de noodzaak van goed opgeleide officieren. In zijn tijd is de oorlogvoering op zijn kop gezet door de Franse Revolutie. Daardoor worden veel zwaardere eisen gesteld aan de bevelhebber en zijn staf.[8] Om aan deze nieuwe eisen te voldoen, moet de staf volgens Scharnhorst bestaan uit intelligente, goed-opgeleide en getrainde stafofficieren.[9]
Kenmerk van de door de Franse revolutionaire en Napoleontische legers geïntroduceerde nieuwe wijze van oorlogvoeren, is het verdelen van de grote legers in meerdere legerkorpsen. Deze korpsen rukken over verschillende marsroutes op, maar voor een slag moeten ze weer tijdig geconcentreerd worden. Dit vraagt om een nauwkeurige planning en gedetailleerd uitvoerend stafwerk. Daarvoor moet een bevelhebber niet alleen op zijn eigen staf, maar ook op zijn korps- en divisiecommandanten en hun staven kunnen vertrouwen.[10]
Zoals gezegd hebben de Europese staven zich verschillend ontwikkeld. Tijdens de Napoleontische Oorlogen dienen Nederlandse officieren in zowel Franse als geallieerde legers. Buitenlandse praktijken en theorieën komen zo in Nederland terecht en worden gebruikt bij de opbouw van het nieuwe Nederlandse leger in 1814. Daarom volgt hierna een korte schets van de staven van de grote mogendheden.

'Erzherzog Karl ergreift die Fahne des Regiments Zach in der Schlacht bei Aspern', schilderij van Johann Peter Krafft uit 1812. Heeresgeschichtliches Museum, Wenen

Oostenrijk[11]

Het hoge niveau van de Oostenrijkse staf in 1815 is te danken aan drie hervormers. Veldmaarschalk Leopold Joseph graaf Daun (1705-1766) zorgt voor een permanente kwartiermeester-generaalstaf. Tot dan werd in elk land de staf bij het beëindigen van een veldtocht weer afgeschaft. Volgens Daun kan alleen een staf die zowel in vredes- als in oorlogstijd bestaat een bevelhebber tot een goede steun in tactisch-logistieke

[6] Hittle, Military staff, 33; Hubert Zeinar, Geschichte des österreichischen Generalstabes (Wenen, Keulen en Weimar 2006) 66; Othmar Hackl, Die Vorgeschichte, Gründung und frühe Entwicklung der Generalstäbe Österreichs, Bayerns und Preußens. Ein Überblick (Osnabrück 1997) 1,10.

[7] Zeinar, Geschichte 61-63; G. Teitler, De wording van het professionele officierscorps. Een sociologisch-historische analyse (Rotterdam 1974) 223, 253-260.

[8] Zeinar, Geschichte, 29,30,40,195; Zabecki, Chief of Staff, x,xi.

[9] White, Enlightened soldier, 64-67.

[10] Robert M. Epstein, Napoleon's last victory and the emergence of modern war (z.p. 1994) 2-26; Karl Kraus, 'Der preußische Generalstab und der Geist der Reformzeit', Wehrwissenschaftliche Rundschau 4(1957) 210; Irvine, 'Capital staffs', 173,174.

[11] Hackl, Vorgeschichte; Oskar Regele, Generalstabschefs aus vier Jahrhunderten. Das Amt des Chefs des Generalstabes in der Donaumonarchie. Seine Träger und Organe von 1529 bis 1918 (Wenen en München 1966); Zeinar, Geschichte.

August graaf Neidhardt von Gneisenau, Staalgravure door Falcke naar Fr. Krüger, 19e eeuw.
Bron: Wikipedia

zaken zijn. Aartshertog Karl (1771-1847) geeft de kwartiermeester-generaal een positie direct onder de opperbevelhebber en daarmee boven de andere generaals. Hij wordt ook betrokken bij de operationele planning. Kwartiermeester-generaal Joseph graaf Radetzky von Radetz (1766-1858) maakt van de Oostenrijkse generale staf een van de modernste van zijn tijd.[12] De staf is betrokken bij strategische, tactische en operationele beslissingen.

Pruisen[13]

De hervormingen van Christian von Massenbach (1758-1827) in 1803 maken van de kwartiermeester-generaal de belangrijkste officier in de Pruisische generale staf.[14] Deze wordt chef-staf en behandelt samen met de koning alle politiek-militaire zaken. De staf wordt permanent en daardoor kunnen in vredestijd operationele plannen voor een oorlog worden gemaakt. Na de vernedering tegen Frankrijk in 1806 vertrouwt de Pruisische koning Friedrich Wilhelm III Scharnhorst nieuwe legerhervormingen toe. In de Bevrijdingsoorlogen (1813-1815) betalen zijn ideeën zich uit. Hij krijgt echter niet de kans het resultaat te zien, want als chef van de generale staf overlijdt hij aan de gevolgen van een verwonding. Scharnhorst wordt vervangen door August graaf Neidhardt von Gneisenau (1760-1831). Gneisenau krijgt een veel invloedrijkere positie dan Scharnhorst: tot dat moment was de chef-staf alleen adviseur van de bevelhebber en zijn medeverantwoordelijkheid aan de besluiten bestond slechts in morele zin. In 1815 delen bevelhebber Blücher en zijn chef-staf Gneisenau de verantwoordelijkheid.

Frankrijk[15]

Frankrijk trekt de lessen van de dramatisch verlopen Zevenjarige Oorlog (1756-1763). Pierre de Bourcet (1700-1780) voert hervormingen door: het koninklijk leger krijgt een permanent stafkorps van geselecteerde en goed getrainde stafofficieren. Revolutionair Frankrijk profiteert hiervan. Louis Alexandre Berthier (1753-1815), een stafofficier uit het oude koninklijk leger, is de grondlegger van de uitstekend georganiseerde staf van Napoleon. Berthier ziet de chef-staf als de spil van het hoofdkwartier. Snelheid en accuratesse zijn de succesfactoren van zijn staf.[16] Hij verdeelt zijn

[12] Radetzky omschreef zijn functie als volgt: "Ein Generalstabschef habe seinen Kommandanten bei der Planung und Führung von Operationen zu unterstützen, indem er ihm alle Sorgen um das Detail abnehme und die Durchführung der vom Feldherrn gegebenen Befehle überwache. Aber nur in dem vom Feldherrn abgesteckten Rahmen. Dazu müsse er sich des Vertrauens seines Befehlshabers sicher sein können. Den Generalstabschef müssen alle Generalstabsoffiziere unterstehen und im Hauptquartier alle dort untergebrachten Anstalten zustehen, er müsse in alle Dinge Einblick haben, da es ihm sonst unmöglich sei, der Gehilfe des Feldherrn zu sein." Geciteerd in: Zeinar, *Geschichte*, 284.

[13] Walter Goerlitz, *History of the German general staff 1657-1945* (New York 1957); Hackl, *Vorgeschichte*; Hittle, *Military staff*; Harry Horstmann, *Der Rote Esel. Handbuch für den militärischen Stabsdienst und Führungsprozess* (2e druk Mazar-E Sharif 2009); Kraus, *'Preußische Generalstab'*; White, Enlightened soldier.

[14] Volgens White stelt Massenbach het hervormingsvoorstel op, maar zijn het naast zijn ideeën ook die van enkele andere officieren en met name Scharnhorst, *Enlightened soldier* 106-111.

[15] John R. Elting, *Swords around a throne. Napoleon's Grande Armée* (New York 1988); Hittle, *Military staff*; 'Dossier état-major', *Napoléon 1er* 60(2011) 8-41; Paul Thiébault, *An explanation of the duties of the several états-majors in the French army*, Eman M. Vovsi (ed.) (West-Chester 2010).

[16] Berthier omschrijft zijn taak in een brief aan Napoleon van 19 april 1813 als volgt: "Expédier les ordres de Votre Majesté, donner ceux du mouvement et d'administration, tenir les états de situation, l'organisation et le personnel et enfin faire le service actif de guerre près de Votre Majesté." Geciteerd in: 'Dossier', 10.

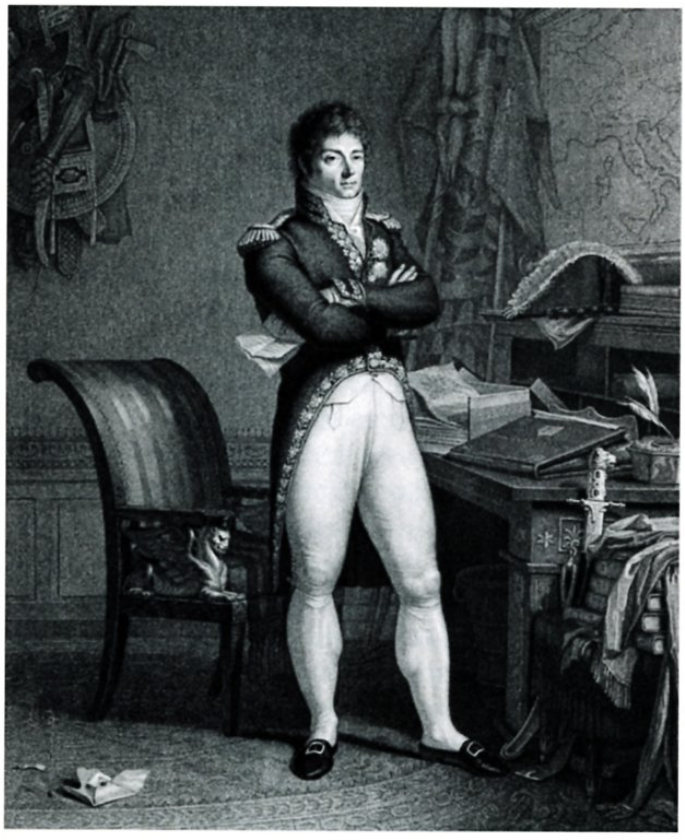

Louis Alexandre Berthier. Anonieme gravure.
Bron: Wikipedia

De hertog van Wellington, schilderij van Francisco Goya uit 1812-1814.
National Gallery, Londen.

staf in vier bureaus die als voornaamste taken hebben: troepenbewegingen, orders en rapporten; bewapening, genie en legering; verkenningen en verbindingen; dagelijkse zaken van het hoofdkwartier en krijgstucht. De ideeën van Berthier verspreiden zich over heel Europa doordat in 1800 een van zijn stafofficieren Paul Thiébault een handboek uitbrengt: Manuel des Adjudans généraux et des Adjoints employés dans les État-Major Divisionnaires des Armées. Dit boek is voor een groot deel gebaseerd op de ideeën van Berthier.

Groot-Brittannië[17]

De Britse staf is verdeeld in het departement van de adjudant-generaal en dat van de kwartiermeester-generaal. De adjudant-generaal is verantwoordelijk voor routinezaken als algemene orders en handhaven discipline. De kwartiermeester-generaal is verantwoordelijk voor de operaties, inkwartiering, verkenningen en inlichtingen. Daarnaast kunnen bevelhebbers een eigen militair secretaris hebben. De Britse staf loopt echter ver achter op de staven van de continentale mogendheden. Zo klaagt de commandant van het Britse leger in Nederland Thomas Graham in 1813 over zijn inefficiënte staf en sommige incapabele stafofficieren. Het Britse leger op het Iberisch schiereiland onder Arthur Wellesley, hertog van Wellington (1769-1852) is een uitzondering. 'The Duke' organiseert een goed functionerende staf. Wellington is wars van delegeren maar neemt daardoor te veel hooi op zijn vork. Hij zoekt ondersteuning bij de capabele kwartiermeester-generaal George Murray. Deze krijgt meer verantwoordelijkheden, zodat hij in feite als een chef-staf functioneert.

Vechten aan zijde bondgenoten

Als prins Willem van Oranje (1772-1843) eind 1813 de titel van soeverein-vorst accepteert, is een groot deel van het land nog in Franse handen. Pruisische en Russische troepen hebben delen van Nederland bevrijd. Maar Willem wil niet afhankelijk zijn van buitenlandse legers. Hij wil laten zien dat Nederland zelf een sterk leger op de been kan brengen. Daarmee kan hij het bestaansrecht als bufferstaat tegen Frankrijk

[17] Hittle, *Military staff*; Rory *Muir, Wellington. The path to victory 1769-1814 (New Haven en Londen 2013);* Stuart Reid,*Wellington's army in the Peninsula 1809-14* (Long Island City en Oxford 2004); Andrew Bamford, *A bold and ambitious enterprise. The British army in the Low Countries, 1813-1814* (Londen 2013).

Jean Victor de Constant-Rebecque. Litho Elias Spanier en Johan Hendrik Hoffmeister, 1838-1850.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg (NMM)

rechtvaardigen en zijn claim op gebiedsuitbreiding naar het zuiden en oosten versterken. Maar de legeropbouw loopt tegen ernstige problemen op. Een gebrek aan mankracht en aan ervaren officieren om er enkele te noemen. Pas in april 1814 wordt het veldleger operationeel. Voordat dit zich kan bewijzen, treedt Napoleon af en wordt op 30 mei de Vrede van Parijs gesloten.[18]

Willem wil de touwtjes van het leger strak in handen hebben. Zijn zoon en erfprins Willem (1792-1849) benoemt hij tot opperbevelhebber en inspecteur-generaal van het leger en zijn jongste zoon Frederik (1797-1881) tot grootmeester der artillerie. De orangist Berend Hendrik Bentinck tot Buckhorst (1753-1830) wordt commissaris-generaal (minister) van Oorlog. Op 15 januari 1814 benoemt de soeverein-vorst kolonel Jean Victor de Constant-Rebecque tot kwartiermeester-generaal.[19] Willem is al sinds 1794 bekend met deze oud-officier van het Staatse leger. Hij vroeg hem in 1805 voor het gouverneurschap van zijn oudste zoon Willem. Daarna begeleidde De Constant-Rebecque de jonge prins tijdens zijn studie in Oxford en in Spanje waar beiden als aide de camp van de Britse bevelhebber Wellington dienden. Na het einde van zijn mentorschap formeerde De Constant-Rebecque in opdracht van de Oranjes eind 1813 in Duitsland het Oranjelegioen.[20]

Met De Constant-Rebecque heeft Willem een vertrouweling op een belangrijke functie in het leger.[21] Hij kent diens militaire kwaliteiten en ervaring. De Constant-Rebecque was achtereenvolgens officier in de Zwitserse Garde van Lodewijk XVI, in het Staatse en Pruisische leger. Hier werd hij kapitein in de staf en militair instructeur aan het Kadettenkorps. Daarna diende hij aan het Britse hoofdkwartier in Spanje. Hij is dus goed op de hoogte van hoe enkele grote mogendheden hun legers organiseren.[22]

Veel tijd om zijn nieuwe departement op te zetten, krijgt De Constant-Rebecque niet. Belangrijker zijn soldaten voor het leger, dus stuurt Willem de kersverse kwartiermeester-generaal op 4 februari naar Luik om daar een bataljon Waalse soldaten te formeren. 6 maart is hij weer in Den Haag, waar hij op 10 maart van Willem opdracht krijgt een plan te maken voor de organisatie van de generale staf van het mobiele leger.

Willem heeft haast, want zonder staf kan het veldleger niet operationeel worden. Zo tekent zijn adjudant kolonel Herman Jan van der Wijck (1769-1847) op 17 februari aan dat de vorst er 'reeds voorlang [om] gevraagd [heeft]'.[23] Van der Wijck doet hiervoor zelf een voorstel op 21 februari.[24] Toch krijgt De Constant-Rebecque volgens zijn dagboek alsnog de opdracht een plan voor de generale staf te maken. Binnen een dag dient hij het plan in. Maar het is voor de kwartiermeester-generaal een zware opgave. Dit blijkt uit zijn brief aan de erfprins op 11 maart. 'Zonder materiaal'

[18] Amersfoort, 'Departement van Oorlog', 548,549; H. Amersfoort, *Koning en kanton. De Nederlandse staat en het einde van de Zwitserse krijgsdienst te lande 1814-1829* (Den Haag 1988) 59,92; G.J. Renier, *Great Britain and the establishment of the Kingdom of the Netherlands 1813-1815* (Den Haag 1930) 74.

[19] Voor De Constant-Rebecque zie: Ed Coumans, 'Jean Victor de Constant-Rebecque. Chef-staf van het Nederlandse leger 1814-1837', in: *Armamentaria* 48(2013/2014) 44-67.

[20] Ed Coumans, 'Oprichting van het Oranjelegioen in 1813. Kiem van een nieuw Nederlands leger', *Mars et Historia* 1(2014) 17-25.

[21] Zie ook: Jeroen Koch, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013) 242.

[22] Dagboek Jean Victor de Constant-Rebecque deel 4, 1813-1817, Nationaal Archief (NA), Den Haag, Collectie 066 De Constant Rebecque, toegangsnummer 2.21.008.01, inventarisnummer 25 (verder Dagboek genoemd).

[23] NA 2.13.67, Ministerie van Oorlog: Geheim Archief, 1813-1945, inv.nr. 1.

[24] NA 2.02.01, Algemene Staatssecretarie, inv.nr. 6592.

Portret van Jan Egbert van Gorkum als generaal-majoor, prent van Johann Peter Berghaus, omstreeks 1865.
NMM.

heeft hij een 'enorm gebouw' moeten bouwen, schrijft hij. Ook vreest hij dat zijn formatie te veel officieren vraagt en mogelijk te ingewikkeld is. Is er geen ervarener officier die een goed plan kan schrijven, generaal Kraijenhoff misschien, vraagt De Constant-Rebecque zich af. Twijfelt hij aan zijn eigen kunnen of juist aan de haalbaarheid van zijn plan voor het Nederlandse leger in opbouw? Ruim een week later schrijft hij in zijn dagboek dat zijn plan deels is overgenomen. De volgende dag krijgt hij een paard cadeau van de soeverein-vorst. Willem zal tevreden zijn geweest.[25]

Haastige oprichting staf

Met het soeverein besluit nummer 6 van 11 maart 1814 wordt de Nederlandse generale staf opgericht. Het besluit is een beknopt document dat enkel bepaalt welke officieren tot de generale staf behoren: beide prinsen en hun adjudanten, alle generaals en kolonels en hun adjudanten, de inspecteurs-generaal en tot slot de officieren van het departement van de kwartiermeester-generaal. Opvallend is dat veel specialistische functies ontbreken.[26]
Deze omissie wordt opgevangen met een nieuw besluit op 19 maart. Nu worden ook de hoofdofficieren met specialistische functies genoemd. Zo is er de kwartiermeester-generaal die verantwoordelijk is voor inlichtingen, topografische kennis en militaire operaties. De intendant-generaal gaat over bevoorrading en administratie. Een brigade-majoor-generaal regelt personele zaken en krijgstucht. Daarnaast is er een chef van de artillerie te velde en een van de ingenieurs te velde. Tot slot voert een militair secretaris de correspondentie van de opperbevelhebber.[27]
Onduidelijk blijft wat er precies van De Constant-Rebecque is overgenomen, omdat zijn plan niet terug te vinden is.
Deze staf laat een mengelmoes van invloeden zien: de intendant-generaal is naar Frans voorbeeld. De brigade-majoor-generaal is een functie die in de generale staf van het Staatse leger voorkomt.[28] De militair secretaris en het ontbreken van een chef van de generale staf zijn typisch Brits. Ook de kwartiermeester-generaal heeft veel weg van het Britse model.
De Constant-Rebecque krijgt een tiental officieren om zijn staf te bemannen. Een van hen is majoor Jan Egbert van Gorkum. Hij bevestigt de diverse invloeden in zijn dagboek: "[De generale staf was] ten dele geschoeid op den voet zooals dezen bestond voor het jaar 1795 in Nederland, en in naam en gedaante als bij het Engelsche leger … ten deele op de Fransche voet wat de administratie en andere legerinrichtingen betrof …"[29]
De generale staf is erg haastig geformeerd, omdat het prioriteit heeft een leger in het veld te brengen. Dat heeft nadelen, zoals Van Gorkum schrijft: "De dienst van het hoofdbestuur van het leger was dikwijls het tooneel van verwarring en gaf aanstoot aan vele hoofdofficieren die aan orde en goede dienstregeling gewoon waren …" Hij en veel van zijn collega's hopen dat '… ons leger welligt later op een betere en regelmatiger wijze georganiseerd' zal worden.[30]

Amper in actie

Op 23 maart wordt De Constant-Rebecque benoemd tot kwartiermeester-generaal van het veldleger onder bevel van de erfprins. De majoor W. Jackson neemt

[25] NA 2.02.01, Algemene Staatssecretarie, inv.nr. 6584; Dagboek.
[26] 150 jaar, 16,17; *Recueil Militair*, eerste stuk 1813 en 1814 (Den Haag en Amsterdam 1815) 256.
[27] NA 2.13.67, inv.nr. 1.
[28] F.H.A. Sabron, *De oorlog van 1794-95 op het grondgebied van de Republiek der Vereenigde Nederlanden* I (Breda 1892) 22.
[29] Dagboek Van Gorkum in privébezit.
[30] Ibidem.

de functie van brigade-majoor-generaal waar. Een van de adjudanten van de erfprins, luitenant-kolonel Louis du Caylar, vervult de functie van militair secretaris. Voor deze specialistische functies in de generale staf zijn geen instructies voorhanden. Ze worden op het hoofdkwartier geschreven tijdens de veldtocht.[31]
Het veldleger wordt 11 april operationeel. Napoleon heeft echter al op 6 april troonsafstand gedaan en er is een wapenstilstand. Het Nederlandse veldleger neemt in Zuidwest-Brabant de posities over van het Britse leger dat Vlaanderen intrekt. De kwartiermeester-generaal is vooral bezig met het verplaatsen van het leger en het verkennen in gezelschap van de erfprins van de omgeving rond de nog door de Fransen bezette vestingen zoals Bergen op Zoom.[32]
Nadat de Fransen Nederlands grondgebied hebben ontruimd, krijgt De Constant-Rebecque op 10 juni de opdracht het veldleger deels te ontbinden. Daarnaast wordt een legerkorps van drie brigades gereedgehouden om België binnen te marcheren. Immers op 1 augustus zal de soeverein-vorst Willem het voorlopig bestuur krijgen over België. De jonge prins Frederik (1797-1881) krijgt het bevel.[33] De Constant-Rebecque wordt naast kwartiermeester-generaal nu ook aangewezen als 'Chef van den Generalen Staf'.[34] Hij krijgt van de commissaris-generaal van Oorlog J.H. Mollerus (die per 6 april de overwerkte Bentinck heeft vervangen) opdracht naar België te gaan om daar de inkwartiering en bevoorrading van het leger voor te bereiden. Ook moet hij de marsroutes en etappeplaatsen voor de brigades bepalen.[35] Uiteindelijk blijkt het werk overbodig, want er wordt beslist geen Nederlands leger België in te sturen. Enkel Namen krijgt een Nederlands garnizoen.

Reorganisatie in vredestijd

Nu het vrede is, wordt de organisatie van het Nederlandse leger opnieuw opgepakt. Hiervoor stelt de soeverein-vorst op 24 juli een commissie in met luitenant-generaal J.W. Janssens als voorzitter. De Constant-Rebecque is een van de leden.[36] Aan hem de taak een nieuw voorstel voor de generale staf te maken. In september presenteert hij een conceptformatie die fors afwijkt van de staf zoals die dat voorjaar is geformeerd. De overige commissieleden gaan hiermee akkoord.[37]
De Constant-Rebecque beschrijft de hoofdofficieren die tot de generale staf horen: onder andere alle inspecteurs-generaal, generaals die een commando hebben en de commandanten van artillerie en genie. Interessanter aan zijn voorstel zijn de functies bedoeld om de bevelhebber te assisteren. Zo schaft hij de tweedeling tussen brigade-generaal-majoor en kwartiermeester-generaal af. Hij combineert beide functies onder de kwartiermeester-generaal, die ook chef van de generale staf wordt. Een officier van zijn departement neemt de taken van de brigade-generaal-majoor over. Een ander belangrijk punt is de integratie van het bureau van de kwartiermeester-generaal in Den Haag met een afdeling van het departement van Oorlog. Hierover gaat een stafofficier de scepter zwaaien. De Constant-Rebecque's voorstel is een integratie van zijn staf en de generale staf. Waarbij de staf ook nog eens veel invloed krijgt binnen het departement van Oorlog.
Als het plan ingediend wordt bij de soeverein-vorst, vraagt deze er advies over aan Karl Ludwig von Phull (1757-1826), de Russische gezant in Nederland. Phull wordt wel vaker geraadpleegd. En in dit geval is het een logische stap. Voordat Phull eind 1806 in dienst van de tsaar trad, was hij lid van de Pruisische generale staf. Daar was hij een van de drie kwartiermeester-generaal-luitenants naast Scharnhorst en Massenbach.[38]
In november reageert Phull met een kort briefje. Op het plan van De Constant-Rebecque heeft hij geen kritiek. Wel vraagt hij zich af of er voldoende opgeleide officieren zijn en hij mist een militair systeem waar deze staf in moet passen.[39] Een officieel besluit over

[31] Volgens Van Gorkum krijgt hij van De Constant-Rebecque opdracht deze te schrijven, ibidem. De instructies zijn te vinden in NA, Constant Rebecque, Kwartiermeester-Generaal, 1814-1816, 2.13.14.01, inv.nr. 23.

[32] Dagboek.

[33] Zijn broer prins Willem neemt op 8 juli het bevel over van het Brits-Hannoveraanse leger in Vlaanderen. F de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd* III 1e stuk (Schiedam 1903) 420.

[34] NA 2.13.14.01, inv.nr. 2.

[35] Ibidem.

[36] De andere militaire leden zijn de inspecteurs-generaal C.R.Th. Kraijenhoff (genie), W. du Pont (artillerie), G. du Rij (cavalerie) en B.J.C. Dibbets (infanterie). Deze officieren hebben allen in het Franse keizerlijk leger gediend. De uitzondering is De Constant-Rebecque, ofschoon die tot augustus 1792 wel in het koninklijk Franse leger diende. Kees Schulten, *1813. Oranje boven! Holland is vrij!* (Den Haag 2013) 273-5; De Bas *Prins Frederik*, 454; Coumans, Constant-Rebecque, 46,47.

[37] NA, Commissie Inrichting van het Militaire Wezen, 1814-1818, 2.13.13.07, inv.nr. 8 en 26.

[38] Dagboek; NA 2.02.01, inv.nr. 6597; Klaus Hornung, *Scharnhorst. Soldat-Reformer-Staatsmann. Die Biographie* (2e druk München 2001) 95.

[39] NA 2.02.01, inv.nr. 6597.

het plan blijft uit. Op 20 december schrijft de tot generaal-majoor bevorderde De Constant-Rebecque aan Van Gorkum dat er nog niet veel gedaan is 'voor de organisatie van onze staf'. Het is volgens hem wachten tot de nieuwe commissaris-generaal J.W. Janssens in functie is.[40] Mollerus wordt namelijk per 1 januari 1815 vervangen door Janssens.
Kort na de brief van De Constant-Rebecque volgt de reactie van zowel de soeverein-vorst als het departement van Oorlog op de conceptformatie van de staf. Willem schrijft dat hij niet alle wijzigingsvoorstellen van het departement wil overnemen. Begin januari bespreken De Constant-Rebecque en de andere commissieleden beide reacties. Ze betrekken de nieuwe commissaris-generaal bij hun overleg. Samen nemen ze de vrijheid tegen de soeverein-vorst in te gaan en de kwartiermeester-generaalstaf te positioneren 'als een afzonderlijk lichaam staande' van het departement van Oorlog. Omdat anders 'de wezenlijke functie' van de kwartiermeester-generaal in het geding komt, luidt het argument.[41]
Hiermee verandert de commissie haar eigen conceptformatie uit september. En met alle wijzigingen wijkt de nieuwe formatie flink af van het concept dat De Constant-Rebecque schreef en waar de overige commissieleden mee akkoord gingen. Zowel de integratie van kwartiermeester-generaalstaf en generale staf als de vereniging van het bureau van de kwartiermeester-generaal en een afdeling op het departement van Oorlog zijn van tafel. Ook wordt nergens vastgelegd dat de kwartiermeester-generaal chef van de generale staf is.[42] Slechts een enkele taak van de brigade-majoor-generaal verhuist naar de kwartiermeester-generaal. Hoe De Constant-Rebecque op de wijzigingen reageerde, is niet duidelijk. Hij herschrijft zijn conceptformatie volgens de afspraken binnen de commissie en met deze nieuwe versie gaat Willem akkoord.[43]

Oorlogsdreiging

Op 18 februari 1815 wordt met een soeverein besluit de formatie van de generale staf en de kwartiermeester-generaalstaf formeel vastgelegd.[44] Deze organisatie is vooral gericht op een situatie in vredestijd. Niemand verwacht dat vier maanden later zich de finale van de Napoleontische Oorlogen zal afspelen. Toch lopen juist in die tijd de internationale spanningen hoog op. In vredestijd is het een van de taken van de kwartiermeester-generaal en zijn staf om voorbereidingen te treffen op toekomstige oorlogen. Zo wordt De Constant-Rebecque door Willem betrokken bij het maken van defensieplannen. De plannen focussen op de verdediging van de grens met Frankrijk, het land dat als de voornaamste vijand wordt gezien. Als echter tussen de geallieerden in Wenen grote onenigheid over de herverdeling van Europa ontstaat, wordt plotseling de verdediging van de oostgrens belangrijk. Een nieuw gewapend conflict dreigt tussen in de ene hoek Pruisen en Rusland en in de andere Groot-Brittannië, Oostenrijk en Frankrijk. Zeer tegen zijn zin schaart prins Willem zich aan de zijde van laatstgenoemde landen. De soeverein-vorst was liever neutraal gebleven.[45]
Begin 1815 krijgt de kwartiermeester-generaal opdracht een plan te maken ter verdediging van oostelijk Nederland. De Constant-Rebecque stuurt majoor Van Delen undercover naar Westfalen. Eind februari brengt de stafofficier rapport uit. Hij is van Arnhem tot Aken gereisd en heeft nergens dreigende Pruisische troepenconcentraties bemerkt.[46] Intussen is ook het conflict tussen de bondgenoten gesust. Ze hebben weer een gezamenlijke vijand: Napoleon is terug in Frankrijk.

Conclusie

In het voorjaar van 1814 wordt haastig een generale staf geformeerd. Er zitten Franse, Staatse en vooral Britse elementen in. Het legerbestuur functioneert volgens stafofficier Van Gorkum echter zwak. Daar zal ook zijn baas De Constant-Rebecque het mee eens zijn geweest. In september 1814 stelt deze een generale staf voor die meer op Pruisische dan op Britse leest is geschoeid. Er is een chef van de generale staf (de kwartiermeester-generaal) en die heeft ook een flinke vinger in de pap op het departement van Oorlog.
Het blijft lang stil rond dit voorstel. Pas na een halfjaar is de formatie van de generale staf en de kwartiermeester-generaalstaf met een soeverein besluit

[40] Brief in privébezit.

[41] NA 2.13.13.07, inv.nr. 11.

[42] Op basis van de wijzigingen herschrijft De Constant-Rebecque in januari 1815 de instructies voor de kwartiermeester-generaal. Hierin staat dat deze in tijd van oorlog chef van de generale staf wordt. In de versie aanwezig in het archief staat echter een dikke streep door deze zinnen en in de definitieve instructies komen ze niet meer voor. NA 2.13.13.07, inv.nr. 9.

[43] Ibidem.

[44] *Recueil Militair*, eerste deel tweede stuk 1815 (Den Haag en Amsterdam 1816) 283-303.

[45] Koch, *Willem I*, 272.

[46] Dagboek; NA, Kwartiermeester-Generaal en de Generale Staf, 1815-1844, 2.13.13.09, inv.nr. 183.

definitief. Deze organisatie is beduidend anders dan in het voorstel van De Constant-Rebecque. Taken als personele zaken en het verspreiden van dagorders vallen niet onder de kwartiermeester-generaal. Als plotseling Napoleon terugkeert en het Nederlandse leger wordt gemobiliseerd, moet haastig een aparte staf hiervoor worden ingericht.[47] Het hoofd heet niet meer brigade-generaal-majoor maar adjudant-generaal, waarmee de gelijkenis met het Britse stafmodel alleen maar duidelijker wordt. Daarmee kiest Nederland voor een model dat achterloopt op de Franse, Pruisische en Oostenrijkse staf. Dit tegen de zin van de 'eerste officier' van de generale staf, de kwartiermeester-generaal De Constant-Rebecque.[48]

Epiloog

Op 14 maart 1815 om 23.00 uur wordt De Constant-Rebecque op het departement van Oorlog ontboden. Hier vindt hij de commissaris-generaal Janssens en de generaals Kraijenhoff en Du Pont druk bezig het laatste nieuws uit Frankrijk te analyseren. Janssens draagt de kwartiermeester-generaal op een veldleger van 30.000 man te organiseren. Het wordt nachtwerk voor De Constant-Rebecque, want de volgende ochtend al presenteert hij zijn plan.[49] Door de onverwachte terugkeer van Napoleon moet De Constant-Rebecque opnieuw op campagne met een staf die nog niet goed georganiseerd is.

Napoleon met zijn staf, schilderij van Charles Rochussen omstreeks 1840-1850.
Rijksmuseum, Amsterdam.

[47] Het Nationaal Archief bezit een krabbel van koning Willem I uit vermoedelijk eind 1815. Hij schrijft dat er in oorlogstijd twee staven zijn: van de kwartiermeester-generaal en van de adjudant-generaal. In vredestijd vallen de taken van de adjudant-generaal toe aan het departement van Oorlog. NA 2.02.01, inv.nr. 6593.

[48] Irvine, 'Capital staffs', 175 noot 6; David G. Chandler, *The campaigns of Napoleon. The mind and method of history's greatest soldier* (New York 1966) 42; Herman Jan van der Wijck, *Memorie van defensie* (z.p. z.j.) 49.

[49] Dagboek; De Bas, *Prins Frederik III*, 477; Erwin Muilwijk, 1815. *From mobilisation to war* (Bleiswijk 2012) 27,28.

Militaire traditie en militaire geschiedenis. Een overeenkomst of een tegenstelling

W.L. Plink, Luitenant-kolonel der cavalerie titulair[1]

In de afgelopen jaren heb ik functioneel veel met militaire traditie en militaire geschiedenis (kortweg traditie en geschiedenis in deze verhandeling) te maken heb gehad en ben ik mij gaan verdiepen in de overeenkomsten en verschillen tussen deze begrippen. Het lijkt er op dat veel tradities volledig in de pas lopen met de geschiedenis, maar soms blijkt er een groot verschil te zijn tussen deze twee begrippen. Zo zijn mij gevallen bekend waarbij (militair-) historici min of meer met afschuw kijken naar militaire tradities die niet in de pas lopen, dan wel geen enkele samenhang schijnen te vertonen met de op deze tradities betrekking hebbende geschiedenis.
Een belangrijk voorbeeld hiervan is de genealogie van regimenten en korpsen binnen de Koninklijke Landmacht die zijn opgericht na 1813. Deze werden door een Ministeriële Beschikking, die als bijlage is gevoegd bij een Koninklijk Besluit,[2] na een periode van ruim drie jaar van discontinuïteit (1810-1813) gekoppeld aan eenheden van het Staatse leger dat met zijn opvolgers in 1810 ophield te bestaan. In een overeenkomstige periode van vijf jaar discontinuïteit (1940-1945) gebeurde ogenschijnlijk het zelfde.
Alvorens nader in te gaan op de overeenkomsten en discrepanties tussen traditie en geschiedenis is het van belang te bepalen wat we onder traditie verstaan en wat onder geschiedenis.

Traditie

De *Regeling Traditiehandhaving bij de Koninklijke Landmacht* zegt hierover:[3]

De regimenten en korpsen van de Koninklijke Landmacht zijn traditionele verbanden. Aan de traditie hebben alle tot het betrokken regiment of korps behorende eenheden deel. Eenheden zijn bataljons/ afdelingen, maar ook eenheden van lager niveau, ongeacht het bevelsressort waartoe deze eenheden behoren.

Oorsprong van het begrip traditie

Traditie komt van het Latijnse woord 'traditio', 'tradere' in de betekenis van overleveren of overhandigen. Traditie geeft van de ene op de andere generatie cultuur door. Onbewust vormen tradities de basis van ons denken en handelen in alle vormen van gemeenschappen waarvan wij deel uitmaken: iedereen heeft dagelijks met tradities te maken. Over het algemeen is traditie dus een ruim begrip en niet alleen van toepassing op de krijgsmacht. Ook instellingen buiten de krijgsmacht kennen tradities. Er bestaat een kerkelijke traditie, tradities in de muziek en theaterwereld, tradities binnen diverse verenigingen, tradities die nauw samenhangen met het Koninklijk Huis, enzovoort. In de veelheid aan militaire en civiele literatuur over het onderwerp traditie is het opvallend dat er een verscheidenheid bestaat aan definities en omschrijvingen. Het *Groot woordenboek der Nederlandse taal* van Van Dale geeft de volgende omschrijving:

1. (jur.) Het overleveren van een zaak. Syn. bezitsoverdracht, levering;
2. het overdragen van persoon op persoon, van generatie op generatie, bij monde en vervolgens ook in voorstelling of geschrift, van geestelijk bezit, van cultuurgoederen. Syn. Overlevering: traditie is de basis van de folklore kerkelijke traditie;
3. hetgeen (mondeling of op andere wijze) overgegeven is van geslacht op geslacht, hetzij een verhaal of een gewoonte of een gebruik: de traditie is deze; de traditie van de doop; volgens (de) traditie, volgens gewoonte; een oude traditie in ere houden; (rel.) apostolische traditie, (r.-k.) een van de bronnen van het geloof, (bij joden) godsdienstwet vervat in de Misjna,

[1] De auteur heeft deel uitgemaakt van zowel de Traditiecommissie Krijgsmacht (TCK) als van de Traditiecommissie Koninklijke Landmacht (TCKL). Hij treedt nog op als lid/ adviseur in traditieaangelegenheden met name t.a.v. vaandels en standaarden en ceremonieel in de door hem opgerichte Commissie van Advies inzake Vaandels en Standaarden (CAVS) Hij heeft samen met de vm. voorzitter van de TCK brigadegeneraal der mariniers b.d. mr. W. Hekman meegewerkt aan het onderwerp traditie in de publicatie van de Universiteit van Leiden: Krijgsmacht, studies over de organisatie en het optreden. Uitgegeven door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Leiden en de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

[2] Koninklijk Besluit nr. 101, 12 maart 1977.

[3] KL Order 91.1/1.

Houten paneel in het 'Zaaltje' van het Koninklijk Instituut voor de Marine in Den Helder met een uitspraak van Michiel Ruyter die hij heeft gedaan toen hij met een wrakke vloot naar de Middellandse Zee werd gestuurd en daar sneuvelde. Als adelborst moest deze tekst vroeger uit het hoofd worden geleerd tijdens de baartijd (ontgroening).
Foto auteur.

(in de islam) berichten over daden of gezegden van Mohammed, niet vermeld in de Koran;
4. het zich richten naar overgeleverde gebruiken, meningen, gevoelens enz., overgeleverde wijze van denken, handelen en voelen, en het geheel daarvan: de traditie verzekert de continuïteit in de cultuur; vasthouden, hechten aan (de) traditie; vaderlandse, wetenschappelijke traditie; getrouw aan de traditie of traditiegetrouw; een man van traditie.

De *Leidraad Traditie Cavalerie VS 17-130* geeft de volgende omschrijving:

Traditie is een geheel van historisch gegroeide gebruiken en verplichtingen onder meer gebaseerd op en/of ontleend aan grote daden en gedragingen van personen en/of eenheden, welke zinvol bijdraagt aan een goede korpsgeest en daardoor bevorderend is voor verbondenheid, saamhorigheid en onderscheid van anderen.

Een andere definitie, die de voorkeur van de auteur heeft, luidt:

Militaire traditie is een sociaal proces, waarbij elementen van overlevingsgoed, het geheel van historisch gegroeide waardevolle gebruiken en verplichtingen, onder meer gebaseerd op en/of ontleend aan grote daden en gedragingen van personen en/of eenheden, van generatie op generatie worden overgedragen door contactvormen die worden gekenmerkt door continuïteit. Deze gewoonten en/of gebruiken dragen zinvol bij aan een goede korpsgeest en zijn daardoor bevorderend voor onderlinge verbondenheid, saamhorigheid en onderscheid van andere korpsen in een gezonde rivaliteit. De in dit proces overgedragen aspecten worden eveneens aangeduid met het woord traditie.

Traditie is dus geen doel op zich, maar een van de belangrijke hulpmiddelen om onderlinge saamhorigheid en korpsgeest te bevorderen.

Het bovenstaande leidt tot het begrip traditiebeleving. Traditie is alleen zinvol als deze leeft, aanvaard wordt als waardevol goed en niet als ballast wordt beschouwd. Traditie veronderstelt het overdragen, overleveren van (wapen)feiten, eervolle handelingen, goede normen en waarden en zinvolle activiteiten. Een belangrijke voorwaarde voor de overlevering/overdracht is dat de waarde voor het heden en de toekomst duidelijk wordt gemaakt. Dan pas kan worden gesproken van een levende traditie.

Militaire geschiedenis of krijgsgeschiedenis

Geschiedenis verwijst in de eerste plaats naar de vakdiscipline die zich bezighoudt met de studie van chronologische ordening van gebeurtenissen, zich daarbij baserend op een kritisch onderzoek van bronnen. De bedoeling is inzicht te verkrijgen in culturen en volken uit het verleden. Geschiedenis in de ruime betekenis verwijst ook naar alles wat in het verleden heeft plaatsgevonden, dus ook alle fenomenen die verandering ondergaan, met of zonder de mens. Een voorbeeld is de geschiedenis van het universum. Geschiedenis wordt gebaseerd op een grote diversiteit aan bronnen, zoals geschreven en gedrukte bronnen, interviews (mondelinge geschiedenis) en archeologie. Sommige benaderingen zijn in de ene periode gebruikelijker dan in de andere. Het tijdperk van de gebeurtenissen uit de periode vóór het geschreven woord staat bekend als de prehistorie. De krijgsgeschiedenis of militaire geschiedenis is een tak van de geschiedenisstudie die de gebeurtenissen beschrijft die samenhangen met het ontstaan en verloop van oorlogen en andere conflicten, van een geschil tussen twee stammen over een perceel land tot een wereldoorlog. Al sinds de vroegste tijden zijn oorlogen en veldslagen door geschiedschrijvers opgetekend. Een groot deel van de geschiedenis is feitelijk krijgsgeschiedenis. Het oudste bekende verslag van een veldslag is de slag bij Megiddo van 1485 voor Christus. Militaire geschiedenis heeft een aantal doeleinden. Eén hoofddoel is te leren om oorlogen effectiever te bestrijden en te verhinderen. Ook kunnen militairen inzicht krijgen in tactiek en strategie door de

krijgsgeschiedenis te bestuderen. Daarom wordt er op militaire academies als vanouds over de hele wereld veel aandacht aan besteed. Hoewel de wijze van oorlogvoering door technologische ontwikkelingen heel anders is dan honderden jaren geleden, blijven basisprincipes als verrassing, initiatief en leiderschap onverminderd van toepassing.

Overeenkomsten en discrepanties tussen traditie en geschiedenis

De meeste tradities komen voort uit historische gebeurtenissen. Dat blijkt al uit de hiervoor vermelde definities/omschrijvingen van het begrip traditie. Voorbeelden daarvan zijn bijvoorbeeld het vieren van de regimentsverjaardag en de opschriften op vaandels en standaarden die herinneren aan een roemvol verleden van het betreffende regiment. Dodenherdenkingen, bij voorkeur bij een monument van het regiment, kunnen ook een vorm van traditie zijn. Zo stoelt de zwarte baret bij de cavalerie bijvoorbeeld op een traditie van de Britten; in de Eerste Wereldoorlog droegen Britse militairen in de toenmalige tanks, die vol vuil en smeer zaten, namelijk een zwarte baret. De halsdoeken stammen uit ook die tijd en dienden ter bescherming tegen stof. Nu vormen deze een traditioneel uniformstuk. De ingeknipte baretachtergrond van het Regiment Huzaren van Boreel verwijst naar de lansvanen van hun voorgangers, de lansiers. De meeste regimentskleuren stammen af van kleuren die in de geschiedenis van het regiment belangrijk waren. De term 'Zijner Majesteits schepen' is ook al een traditie gebaseerd op het historische feit dat de Koning vroeger opperbevelhebber was van de krijgsmacht. De Koning is vandaag de dag geen opperbevelhebber meer, maar de traditie is blijven bestaan als uiting van verbondenheid.
De geus die op de boeg van de schepen van de Koninklijke Marine wordt gevoerd stamt nog uit de tijd van de Tachtigjarige Oorlog en was van oorsprong de 'oranjegeus' van de Prins van Oranje. Die traditie is in de jaren dertig van de vorige eeuw officieel bij Koninklijk Besluit vastgelegd.

Vaandels en standaarden

Toen er in 1893 bij Koninklijk Besluit een commissie werd ingesteld om vaandel- en standaardopschriften vast te stellen voor wapenfeiten na 1813, was de eerste taak van de commissie om het verleden van de regimenten na te gaan. Bij het Franse leger was het de gewoonte, dat als er een regiment met een nummer werd opgericht, het betreffende korps in principe dat nummer bleef behouden gedurende zijn hele bestaan en ook weer terugkreeg bij heroprichting na een eventuele opheffing. In Nederland is dat zeker niet

Standaard van de Koninklijke Marechaussee.
Foto van P. Nijhuis Mediacentrum Defensie

het geval geweest, nummerwisselingen kwamen regelmatig voor. Met name bij de cavalerieregimenten. De commissie stelde grote overzichten samen waaruit ook de splitsingen en samenvoegingen van regimenten en hun compagnieën en eskadrons bleek. Daarin kwam een historisch verantwoord genealogisch verband tot uiting. Toen dit gereed was, kon men pas beginnen aan de bestudering van de veldslagen sinds 1813, in casu de veldslagen bij Quatre-Bras en Waterloo in 1815 en de Tiendaagse Veldtocht in 1831. Daartoe stelde de commissie criteria vast teneinde te kunnen beoordelen welke opschriften aan welke regimenten verleend konden worden.
De traditie van het uitreiken van vaandels en standaarden steunt op een lange geschiedenis. Vóór 1795 was een vaandel of standaard het eigendom en soms ook ontwerp van degene die de commissie kreeg om een regiment of een kleinere eenheid op te richten of in te huren. Ten tijde van de Bataafse Republiek werden voor het eerst officiële vaandels verstrekt door het landsbestuur. Koning Lodewijk Napoleon reikte een enkele keer zelf een vaandel uit. Ten tijde van de overgang van Hollandse regimenten in Franse dienst is een deel van de vaandels door Keizer Napoleon zelf uitgereikt. De koningen Willem I, Willem II en Willem III

hebben daarentegen nooit zelf een vaandel of standaard uitgereikt aan enig legeronderdeel. De laatste reikte wel vaandels uit aan schutterijen en schietverenigingen. Toen Koningin Emma aantrad als Koningin Regentes was de verstandhouding tussen de krijgsmacht en het Koningshuis niet bepaald warm. Zij besloot hieraan wat te doen en een van de eerste uitingen was het persoonlijk uitreiken van vaandels en standaarden door de Koningin. Dit is tot op de dag van vandaag traditie gebleven, zij het dat de Koning geen directe bevelsverhouding meer heeft met de huidige krijgsmacht. De traditie groeit zelfs uit, want terwijl nog in 1952 werd bepaald dat aan het uitreiken van cravattes geen ceremonieel werd verbonden, is het sinds kort traditie dat het aanhechten van een cravatte naar aanleiding van een vaandel- of standaardopschrift geschiedt door de Koning. Hij tekent immers het betreffende besluit. De gehele traditie is in dit geval het gevolg van een historische ontwikkeling.

Voortzetting van regimenten

Er is echter ook een traditie die niet is gebaseerd op historische ontwikkelingen en wel de aansluiting van regimenten die zijn opgeheven vóór of in 1810 en voor een deel in dat jaar zijn overgegaan naar het Franse leger. Met de regimenten die in 1813 of daarna zijn opgericht bestaat geen historische band. Mogelijk zijn er meer tradities die geen historische achtergrond hebben, maar in deze beschouwing beperken we ons tot dit fenomeen, vooral omdat deze traditie is vastgelegd in de serie publicaties over voortzettingen en afstammingen van regimenten en korpsen van de landmacht, samengesteld door H. Ringoir en uitgegeven door de toenmalige Sectie Krijgsgeschiedenis van de Landmachtstaf (nu een onderdeel van het huidige Nederlands Instituut voor Militaire Historie) en daarna is bevestigd in het Koninklijk Besluit van 12 maart 1977 nr. 101 met als bijlage een bij ministeriële beschikking vastgesteld overzicht.

H. Ringoir.
Bezit familie Ringoir

In 1810 werd het Koninkrijk Holland (1806-1810) een deel van het Franse keizerrijk en ging het leger over in Franse dienst. De Hollandse regimenten in Franse dienst namen deel aan onder meer de veldtocht naar Rusland. Sommige regimenten gingen volledig ten onder en uiteindelijk werden de laatste overgebleven voormalige Hollandse regimenten die al sterk verfranst waren, in mei 1814 in Parijs opgeheven. Dit betrof een min of meer symbolische opheffing, want er was na de veldtocht in Rusland nog nauwelijks iets over van die regimenten.

In 1813 werden de eerste regimenten van het nieuwe Nederlandse leger opgericht en in februari 1814 werd in een Koninklijk Besluit de organisatie van dat nieuwe leger vastgesteld. Het leger van het Koninkrijk der Nederlanden had geen enkele band met het leger van voor 1810. Dit werd toen ook niet zo gevoeld. Men kan zich afvragen of er in die tijd al een traditiegevoel bestond zoals we dat tegenwoordig kennen. Men heeft in 1813 en later geen enkele mogelijkheid benut om weer aansluiting te zoeken tussen het leger van vóór 1810 en na 1813. Waarschijnlijk was men er ook niet in geïnteresseerd. In het Koninklijk Besluit van 1896 over de vaandel- en standaardopschriften werd dan ook duidelijk vastgelegd dat het ging om krijgsverrichtingen van ná 1813.

In 1837 schreef generaal-majoor J.H. Kesman onder de titel 'Wat is van de oude armee geworden' in de *Militaire Spectator* een artikel over het leger van vóór 1810, en hij eindigde met de conclusie dat dit leger in 1810 had opgehouden te bestaan. Voor hem stond vast dat het leger dat was ontstaan als het Staatse leger, waarvan de tradities overgingen op het leger van de Bataafse Republiek, ophield te bestaan met de ondergang van het Koninkrijk Holland. Een duidelijke conclusie.[4]

In 1940 werd het Nederlandse leger door de Duitse bezetter opgeheven, Nederlandse bronnen spreken over ontbinden. Dit laatste past wat meer in de huidige opvattingen over opheffen en ontbinden. Toen na een periode van discontinuïteit het leger in 1945 weer werd opgericht, kwam veel personeel dat in 1940 bij de regimenten had gediend weer terug in de heropgerichte regimenten.[5] Bij de infanterie kwam de vooroorlogse nummering terug. Bij de cavalerie werd al snel overgegaan naar regimenten met een naam. Pas in 1950 werden alle nummerregimenten

[4] J.H. Kesman, 'Beantwoording van de vraag, wat is er van de oude armee geworden', in: *Militaire Spectator* (1837) 1-13.

[5] We laten in dit verband de Nederlandse eenheden die dienden in onder meer het Britse leger zoals de Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene en Dutch Troop nr. 10 buiten beschouwing.

een naamregiment, waarvan de naam weer gebaseerd was op de geschiedenis van het betreffende regiment. De regimenten namen de tradities over van hun vooroorlogse voorgangers. Dit ging niet zonder slag of stoot. Met name ergerde de toenmalige kolonel M.R.H. Calmeijer zich aan het verengelsen van het leger. Hij stelde de Traditiecommissie van het Ministerie van Oorlog in, een commissie die zich bezighield met tradities van de landmacht.[6]
Terwijl de regimenten van 1945 dus een duidelijke historische band met het leger van voor 1940 hadden, was dit niet het geval met de regimenten van vóór 1810 en die van 1813 en later. Als er al personeel overkwam van de oude regimenten, dan was dat in een gering aantal. Toch was er wel een noodzaak om personeel dat in Franse dienst was geweest op te nemen in het nieuwe leger, namelijk vanwege hun grote ervaring. Het kon voorkomen dat officieren naast de Militaire Willems-Orde ook Franse dapperheidsonderscheidingen droegen. Na 1945 was het ondenkbaar dat men Duitse onderscheidingen zou hebben gevoerd.
Terwijl het niet lukte om de periode van discontinuïteit 1810-1813 te overbruggen, lukte dit wel met de periode 1940-1945. Het leger uit de periode 1813-2013 heeft daardoor geen enkele historische band met het leger van vóór 1810, terwijl dit wel het geval is met het leger van voor 1940 en na 1945.

M.R.H. Calmeyer.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg

Het werk van Ringoir

Eerder viel de naam Ringoir. Deze reservekapitein der Jagers was een groot deskundige op het gebied van traditie. Hij schreef veel over dit onderwerp in onder meer de *Militaire Spectator*. Hij was erg enthousiast, soms iets te, zo meent ondergetekende. Zo schreef hij bijvoorbeeld een studie over de cavalerie, waarbij hij met de aanbeveling kwam om alle bataljons, met inbegrip van de mobilisabele, een regimentsstatus te verlenen, waardoor er een groot aantal nieuwe regimenten zou ontstaan. Dit voorstel is blijven liggen omdat het vrijwel niet haalbaar was. Daarnaast begon hij aan een studie over de genealogie van de regimenten van vóór 1810. Daarbij zocht hij toch naar een mogelijkheid om de periode van discontinuïteit 1810-1813 te overbruggen. Helaas hebben we van hem geen documentatie meer waarop zijn uiteindelijke resultaten zijn gebaseerd. In de inleidingen van de eerder genoemde reeks afstammingen en voortzettingen is ook geen enkele aanwijzing hierover te vinden. De serie verscheen in 1977 en volgende jaren. Maar Ringoir was er al veel eerder mee bezig, want in 1977 kwam het Koninklijk Besluit nr. 101 uit waarin de overbrugging van de periode van discontinuïteit was vastgelegd. Ringoir speelde bij het tot stand komen van dit besluit een grote rol. Daarbij is een belangrijk gegeven dat regimenten en korpsen van na 1813 niet de traditie voortzetten van regimenten en korpsen van vóór 1810, hoewel Ringoir dat wel aangaf in de genoemde serie.[7] Dat voortzetten was geen haalbare kaart, waarna het begrip 'wordt aangemerkt als voortzetting van' kwam. De regimenten en korpsen van na 1813 werden aangemerkt als de voortzetting van de regimenten en korpsen van vóór 1810. De periode in het Franse leger werd duidelijk uitgesloten, hoewel Ringoir hier in zijn reeks voortzettingen en afstammingen wel op ingaat.[8]

[6] M.R.H. Calmeijer, ingeleid en bewerkt door J. Hoffenaar, *Herinneringen. Memoires van een christen, militair en politicus* (Den Haag 1977).

[7] H. Ringoir, *Afstammingen en voortzettingen der cavalerie en wielrijders.* Militair-historische bijdragen van de Sectie krijgsgeschiedenis, nr. 3 (Den Haag 1978) XVIII.

[8] Overigens gaat een aantal regimenten in hun korpsgeschiedenissen en historische collecties wel in op de geschiedenis van 'hun' regiment in de Franse tijd.

Tijd om het verschil en de overeenkomst tussen het begrip 'voortzetten van traditie' en het begrip 'wordt aangemerkt als de voortzetting van' vast te stellen. De omschrijving in de *Handleiding militaire traditie* van kolonel L. Verhoeff luidt:[9]

Een regiment of korps wordt geformeerd als voortzetting van...:

Een regiment of korps wordt geformeerd, neemt van een tegelijkertijd of nagenoeg tegelijkertijd opgeheven regiment of korps de traditie over en zet deze voort, door welke overname het nieuw gevormde regiment of korps feitelijk identiek is met het opgeheven regiment of korps.

Een regiment of korps wordt aangemerkt als de voortzetting van...:

Een regiment of korps wordt na een periode van discontinuïteit geformeerd en niet uitdrukkelijk heropgericht als een eenheid van voor de periode van discontinuïteit, doch vertoont met een dergelijke eenheid dusdanige trekken van overeenkomst, dat achteraf kan worden geconcludeerd dat de latere eenheid feitelijk als een herleving van de vroegere eenheid dient te worden gezien. Voorbeeld: het Bataljon Pontonniers, Mineurs en Sappeurs (thans Regiment Genietroepen) dat op 9 januari 1814 werd geformeerd wordt aangemerkt als de voortzetting van de Compagnieën Pontonniers en Mineurs van het Koninkrijk Holland.
De vraag dringt zich op welke criteria Ringoir heeft gehanteerd bij het vaststellen van welk nieuw regiment of korps van na 1813 werd beschouwd als voortzetting van de regimenten of korpsen die in 1810 ophielden te bestaan als Nederlandse eenheden. Zoals eerder opgemerkt is er geen nalatenschap in archieven van Ringoir waarin hij een en ander staaft, althans ik heb ze niet terug kunnen vinden. Aannemelijk is dat hij is uitgegaan van:

- De wapensoort, zoals infanterie, cavalerie, artillerie, enz.;
- De wijze van optreden zoals die van de infanterie, lichte cavalerie, zware cavalerie, veldartillerie, rijdende artillerie, vestingartillerie, enz.;
- De streek of provincie;
- Een eventuele speciale status als bijvoorbeeld garde, o.a. jagerbataljons van voor 1810 en het Regiment Jagers van 1828;
- Een mogelijke overeenkomst in de geschiedenis zoals de koloniale troepen op Java en het latere Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.

Een probleem is ook de samenstelling van de genealogieën van de eenheden die hij in zijn reeks afstammingen en voortzettingen heeft vastgelegd. Deze is later met steekproeven door de Sectie Militaire Geschiedenis gecontroleerd, waarbij geen significante fouten zijn gevonden, zij het dat bezwaar is gemaakt tegen de genealogie van het Regiment Huzaren van Boreel.[10] Dit regiment wordt bij Ringoir aangemerkt als voortzetting van het in 1810 in Franse dienst overgegane 2de Regiment Huzaren van het leger van het Koninkrijk Holland, waarvan het oudste stamonderdeel zou zijn de Vaan Ruiters van Nieuwenaar en Meurs van 1585. Daarmee werd het Regiment Huzaren van Boreel, een lichte cavalerie eenheid, aangemerkt als voorzetting van zware cavalerie van vóór 1810. Dit stond ook zo vermeld in de eerste editie van K.B. nr. 101 in 1973. In het besluit van 1977 is dat ook terecht aangepast en is het oudste stamonderdeel het Korps Huzaren van Frederik Johan Otto Rijngraaf van Salm. Alles wat op de betreffende pagina er boven staat behoort tot de stamlijn van het Regiment Huzaren van Sytzama.
Toen het 2de Regiment Huzaren werd heropgericht onder de naam Regiment Huzaren Prins van Oranje ontstond een nieuw probleem. Luitenant-kolonel der artillerie b.d. J.K.M. Bottema stuurde naar aanleiding hiervan een artikel in voor de *Mededelingen van de Vereniging Officieren Cavalerie*, voorzien van een stamboom die afweek van die van Ringoir. Dit leidde tot een discussie tussen Bottema en ondergetekende. Bottema stelde vast dat Ringoir een goed stuk werk had verricht, maar dat een en ander wel was gebaseerd op creatief plak- en knipwerk.[11] Dit laatste kan zeker niet worden ontkend. Genealogie van militaire eenheden is minder duidelijk vast te stellen dan genealogie van families. Uiteindelijk werd geconcludeerd dat hetgeen was vastgelegd in officiële publicaties van de Sectie Krijgsgeschiedenis de basis vormde voor een aantal vigerende Koninklijke Besluiten, met name het eerder genoemde K.B. nr. 101. Eventuele onjuistheden zoals bij het Regiment Huzaren van Boreel kunnen voor komen en worden na constatering van de fout hersteld.
Met het werk van Ringoir is een traditievorm ontstaan die is gebaseerd op de geschiedenis van regimenten en korpsen van het Staatse leger, het leger van de Ba-

[9] Een publicatie van de Sectie militaire Geschiedenis uit 1981 die nooit officieel is erkend, maar waarvan diverse begrippen en omschrijvingen onder andere worden gebruikt in Koninklijke Besluiten.

[10] Ringoir, *Afstammingen en voortzettingen der cavalerie en wielrijders*, 47 e.v.

[11] Voor meer informatie over deze discussie kunt u zich wenden tot de auteur.

taafse Republiek en het leger van het Koninkrijk Holland enerzijds, en de geschiedenis van de regimenten en korpsen die na 1813 zijn opgericht anderzijds. Historisch gezien is er geen enkele band, maar op basis van de uitgangspunten van Ringoir is een traditieband gecreëerd tussen eenheden van vóór 1810 en eenheden van na 1813.

Tot slot

Rest ons nog de vraag hoe hier praktisch mee om te gaan. Leeft het bij de regimenten of korpsen? Vastgesteld kan worden dat deze constatering nauwelijks leeft bij de huidige regimenten of korpsen. Het onderwerp is ruim 150 jaar niet aan de orde geweest en toen Ringoir er ongeveer 50 jaar geleden mee begon was de belangstelling evenmin groot. Vrijwel alle regiments- en korpsverjaardagen vinden, zeker nu in 2013 en 2014 veel regimenten hun 200-jarig bestaan vieren, hun oorsprong na 1813. Er wordt nauwelijks aandacht besteed aan voorgangers van voor 1813, hoewel dit bijvoorbeeld wel gebeurde bij het Korps Veldartillerie, het Korps Rijdende Artillerie en het Regiment Genietroepen. In 2013 vierde de cavalerie haar 200-jarig bestaan. Door de auteur is bij de Wapentraditieraad Cavalerie aangegeven dat dit het 200-jarig bestaan was van de cavalerie van het Koninkrijk der Nederlanden, maar ook het 440-jarig bestaan van de Nederlandse Cavalerie, wier geschiedenis aanvangt in 1573 met de vaan van Gaspard van der Noot Heer van Carlo. Er wordt nu een voorzichtig begin gemaakt met de aanloop naar de viering van 450 jaar Nederlandse cavalerie in 2023.

Voorts zijn er aanbevelingen gedaan door de auteur om de traditieband met de regimenten en korpsen van vóór 1813 te tonen met een bijzonder kenteken aan de vaandels en standaarden van de betreffende regimenten. Het voorstel dit te doen door middel van een cravatte voorzien van relevante opschriften, werd jaren geleden afgewezen. Een embleem in de vorm van de zwarte kokarde van de officieren van het Staatse leger in de krans van de vaandeltop is niet gerealiseerd omdat dit te veel op een smokingstrikje zou lijken. Een zilveren plaatje met relevante gegevens op de stok, is een mogelijkheid maar weinig opvallend. In de Commissie van Advies inzake Vaandels en Standaarden is het voorstel van de auteur besproken om het jaar van oprichting van de regimenten en korpsen te vermelden op de vaandels en standaarden. Daarbij in acht te nemen dat als een regiment of korps een traditieband heeft met een regiment of korps van vóór 1810, het jaar van oprichting van het oudste regiment of korps of kleinere voorganger (vendel of vaan) te gebruiken als herinnering aan die 'voorgangers'. Het is niet de bedoeling over te gaan op vaandel- of standaardopschriften uit de periode van vóór 1810. Uiteraard is er geen bezwaar tegen dat de betrokken commandant op het regiments- of korpsbureau een overzicht heeft van de krijgsverrichtingen van vóór 1810 en dat hier aandacht aan wordt besteed bij speciale gelegenheden van het betreffende regiment of korps. Traditie is immer in het algemeen gebaseerd op historische gebeurtenissen of gebruiken, maar er zijn ook tradities die geen geschiedkundige basis hebben, maar wel belangrijk kunnen zijn voor de korpsgeest.

Pro gloria et patria.
Het Duitse Marinekorps 1914-1918
III De luchtoorlog

Dr. Bas de Groot

De Duitse marine zag in de vooroorlogse jaren weinig in de ontwikkeling van eigen luchtstrijdkrachten. Dit in tegenstelling tot Engeland en Frankrijk. Het waren vooral de Fransen die in de vooroorlogse jaren bij de ontwikkeling van het vliegtuig als luchtwapen een leidende rol bezaten. De Duitse marineleiding zag het vlieggebeuren meer als een sportieve aangelegenheid. Als oprichtingsdatum van de Duitse marineluchtvaartdienst (*Marineflugwesen*) is 26 oktober 1910 te beschouwen.
Bij het uitbreken van de oorlog waren er slechts zes (spoedig negen) watervliegtuigen en één zeppelin, de L 3, beschikbaar om de toegangen tot de Duitse Noordzeehavens te bewaken.
Om de voorsprong van de geallieerden in te halen werd te Warnemünde het *Seeflugzeug-Versuchskommando* opgericht. Dankzij deze afdeling werd de achterstand in de ontwikkeling van marinevliegtuig ingehaald, zelfs zodanig dat tegen het einde van de oorlog de Duitse marinevliegtuigen beduidend beter waren dan die van de geallieerden. Men kon toen zeggen: *'Noch der November 1918 fand die Flieger als einzige Truppe – wie es im Wesen der Waffe liegt – im Angriff!'*
Onder de bevelhebber van de marineluchtvaartdienst ressorteerden de opleidingen, de personeelsvoorziening, alsmede de I. (Kiel) en II. (Wilhelmshaven) *Seeflieger-Abteilung* en de *Marine-Landflieger-Abteilung* (Johannisthal bij Berlijn). De watervliegtuigen en het personeel werden voor het Marinekorps geleverd door de II. *Seefliegerabteilung* en de landvliegtuigen en personeel door de *Marine-Landflieger-Abteilung*.
Toen in september 1914 de Duitse en Franse troepen aan hun wedloop begonnen om als eerste de Kanaalkust te bereiken, werd door *Grossadmiral* Alfred von Tirpitz (1849-1930) het *Marinekorps*, onder bevel van de uit pensioen teruggeroepen admiraal Ludwig von Schröder, opgedragen deze kust te veroveren en te bezetten.

Technische ontwikkelingen

Verkenningsvliegtuigen

De eerste tweepersoons drijververkenningsvliegtuigen hadden bij het uitbreken van de oorlog motoren van 100 pk en konden vier uur in de lucht blijven. Maar voor de hoofdtaak waren de vliegtuigen niet geschikt aangezien er geen radiotelegrafie aan boord was. De zenders waren te zwaar. Het waren pas de 150 en 160 pk vliegtuigen die met een zender waren uitgerust. De waarneming hoefde niet meer uitgeworpen te worden boven de eigen oorlogsschepen, of te worden gemeld bij aankomst op de vliegbases. De zwaardere vliegtuigen konden nu ook een anker en een drijfanker meevoeren.
Om de verkenningstaak van de zeppelins over te nemen werd er een aantal typen zeer grote meermotorige tweedekker drijvervliegtuigen ontwikkeld om ingezet te worden als lange afstandsverkenners. Dit waren de G en R vliegtuigen (G – Grootvliegtuig met twee motoren, R – Reuzenvliegtuig met drie of meer motoren. De motoren samen waren meer dan 1000 pk). De zeppelins moesten steeds hoger gaan vliegen tijdens hun verkenningsmissies boven de Noordzee en hun bombardementsvluchten op Groot Brittannië, om zo aan de geallieerde jachtvliegtuigen te ontsnappen. Door het steeds minder uitvaren van de *Hochseeflotte* vonden er ook steeds minder verkenningsvluchten plaats door zeppelins.

Gevechtsvliegtuigen

De marine moest beschikken over gevechtsvliegtuigen/jachtvliegtuigen met betere prestaties dan de watervliegtuigen om vijandelijke jagers aan te kunnen die boven zee opereerden. De ontwikkeling van een eigen marinejachtvliegtuig was te kostbaar gezien de beperkte aantallen die gebouwd dienden te worden. Er werd voor gekozen om aanpassingen uit te voeren aan bestaande vliegtuigen die waren ontwikkeld voor het leger. Het betrof eenpersoons dubbeldekkerdrijverjachtvliegtuigen.
Deze vliegtuigen konden echter niet de prestaties leveren van de militaire jachtvliegtuigen die vanaf vliegvelden opereerden. Dit was de reden dat ook de Duitse marine vanaf vliegvelden ging opereren met jachtvliegtuigen die zowel boven land als zee vlogen.

Vliegboten

Vliegboten werden voornamelijk gebruikt door de Oostenrijkers, Amerikanen, Fransen, en Russen. Een voordeel van het gebruik van de vliegboot was, vergeleken

met het drijvervliegtuig, de geringere luchtweerstand.
De Duitse marine heeft enkele één en tweepersoons vliegboten met een motor in het buitenland gekocht (Engeland, Sopwith) en ook zelf ontwikkeld. Zoals in 1915 de tweepersoons vliegboot Hansa-Brandenburg FB.
Deze vliegboten voldeden minder dan de drijvervliegtuigen. Anders was dit gesteld met de twee- of meer motorige vliegboten.
Een hoogtepunt in de vliegbootbouw werd reeds in 1915 bereikt door de Firma Dornier met de reuzenvliegboten Rs-I (29m lang, spanwijdte 43,5 m, drie motoren). Het was het grootste vliegtuig van zijn tijd.
Vliegboten werden door de Britten onder meer ingezet voor de onderzeebootbestrijding. De waarnemer had een onbeperkt uitzicht naar voren. Dit in tegenstelling tot de eenmotorige vliegtuigen waar de motor het uitzicht belemmerde. Vooral de Duitse vliegtuigmotoren beperkten dit uitzicht, de Franse en Britse motoren waren in dit opzicht veel beter.

Torpedovliegtuigen
De mogelijkheden om vanaf vliegtuigen (T-vliegtuigen) torpedo's te lanceren werden voor de oorlog voornamelijk door Amerika en Italië onderzocht. De Duitse marine besloot aan het begin van de oorlog te onderzoeken hoe torpedo's vanuit de lucht op varende doelen konden worden afgeworpen. Verschillende wegen werden ingeslagen om dit te realiseren. Om gewicht te besparen werd gekozen voor een bronzen torpedo (45 cm). Met de Hansa-Brandenburg GW werden de enige twee Duitse successen behaald. Het waren in 1916 een Brits koopvaardijschip in de monding van de Thames en in de Oostzee een Russische torpedojager. Enkele keren werden er verankerde mijnen door T-vliegtuigen uitgezet en daar is het bij gebleven.
Samenvattend heeft de Eerste Wereldoorlog de aanzet geleverd voor de toepassing van het torpedovliegtuig, wat tijdens de Tweede Wereldoorlog op grote schaal is toegepast door de geallieerden en de As-mogendheden.

Vliegtuigen aan boord van oorlogsschepen
Het gebruik van vliegtuigen aan boord van slagschepen en kruisers was van belang voor het uitvoeren van verkenningen tijdens vlootbewegingen. De Duitse marine beschikte over vijf omgebouwde koopvaardijschepen. De schepen waren uitgerust met 3-4 drijvervliegtuigen. De vliegtuigen, één of twee motorige drijvervliegtuigen, werden door middel van een kraan in het water gezet en er weer uitgehaald. Ook kon een vliegtuig door middel van een katapult in de lucht worden gebracht. Het schip moest voor deze operatie gestopt liggen. De vliegtuigen startten en landden op zee. Het zal duidelijk zijn dat de windkracht en golfhoogte een belangrijke rol speelden bij de inzetbaarheid van het vliegtuig. De meeste grote oorlogsschepen namen drijvervliegtuigen aan boord.
De Duitse marine bouwde in het voorjaar van 1918 de kleine kruiser *Stuttgart* om tot vliegtuigmoederschip. Er werden twee hangars op gebouwd voor watervliegtuigen. De drie meegevoerde Friederichshafen 33E vliegtuigen konden met een kraan overboord en weer aan dek gezet worden.
Om de Friedrichshafen-watervliegtuigen (typen 29 en 33) van het *Marinekorps*, die tussen de 450 en 575 km konden afleggen, langer inzetbaar te maken bij verkenningen, werden proeven genomen. Een vliegtuig werd aan dek van een onderzeeboot geplaatst, deze voer aan het oppervlak naar de Engelse kust. Daar aangekomen zakte de boot dieper in het water, zodat het vliegtuig met draaiende motor er vanaf voer om vervolgens op te stijgen en na voltooing van de opdracht naar de bases terug te vliegen.

Fotoverkenning
Het belang om fotoverkenningen te laten uitvoeren werd gedurende de oorlog pas relatief laat door de Duitse marine ingezien. Dit in tegenstelling tot het Duitse leger. Reden was dat de scheepsbewegingen op zee voortdurend wisselden. Het doorgeven van de waarneming via de radio is veel belangrijker om inzicht te krijgen in de vijandelijke vlootbewegingen. Het naar de bases terugvliegen en het ontwikkelen van de glasplaatnegatieven nam veel te veel tijd in beslag.
In het voorjaar van 1916 werd een afdeling fotoverkenning (*Lichtbildabteilung*) en een fotoverkenningssquadron aan de le Jachtvliegtuigafdeling (I. *Marine-Feldflieger-Abteilung*) toegevoegd. Deze afdeling werd op 1 april 1917 naar Brugge over geplaatst. Hier werden de opnamen gemaakt door de I. en II. *Marine-Feldflieger-Abteilung* van de *Küstenfliegerabteilungen* ontwikkeld en geevalueerd. Net als de resultaten van de fotoverkenningen van de watervliegtuigafdelingen.
Bij een noodlanding, waarbij de kans groot was dat het vliegtuig in handen van de vijand kon vallen, werd het vliegtuig door de vlieger in brand geschoten. Aan het eind van de oorlog werd in een vliegtuig een speciale lading voor dit doel aangebracht. Deze kon ontstoken worden via een elektrische klok, waardoor de benzinetanks na 3 minuten in brand vlogen.

De rol van het vliegtuig in de 1e Wereldoorlog
Werd het vliegtuig aan het begin van de oorlog uitsluitend gebruikt voor het uitvoeren van luchtverkenningen, in de loop van de oorlog trad de betekenis van het jachtvliegtuig steeds meer naar de voorgrond. Aan het eind van de oorlog was de verdeling tussen de verschillende categorieën militaire vliegtuigen als volgt:
circa 33% verkenningsvliegtuigen, inclusief artilleriewaarnemers; circa 40% jachtvliegtuigen; circa 12% bommenwerpers en circa 15% lesvliegtuigen.

De verhouding tussen verkenningsvliegtuigen enerzijds en gevechtsvliegtuigen (jachtvliegtuigen en bommenwerpers) anderzijds was 3 : 5. Meer dan 70% van de gevechtsvliegtuigen waren jachtvliegtuigen. De voornaamste taak van de jachtvliegtuigen was de bescherming van de verkenningsvliegtuigen tegen vijandelijke jachtvliegtuigen en het voor de verkenningsvliegtuigen mogelijk maken hun taak uit te voeren. Hieruit volgde dat gedurende de gehele oorlog de verkenningstaak van het vliegtuig de belangrijkste was. De luchtgevechten hingen nauw samen met de operaties van de legers op de grond.

Enkele korte vermeldingen als voorbeeld van de inzet gedurende de periode 1914-1918 van vliegtuigen door het Marinekorps

Op 5 december 1914 werd een watervliegtuigbasis (*Seeflugstation*) met enkele watervliegtuigen ingericht op de Zeemuur van Zeebrugge. De eerste vlucht met een watervliegtuig naar vijandelijk gebied, Duinkerken, werd op 14 december gemaakt met een Friederichshafen 29. Hetzelfde vliegtuig onder bevel van *Oberleutnant zur See* Stephan von Prondzynski wierp op 22 december een bom op het station van Dover. Op 25 december, een 'Kerstvlucht', vloog *Oberleutnant zur See* Friedrich Moll en *Fähnrich zur See* Von Frankenberg met dit vliegtuig boven de Thames en wierp 2 bommen op de marinehaven van Sheerness, en verkende en beschoot de havens van Chatham en Gravesend. Op de terugweg naar Zeebrugge moest tweemaal een noodlanding wegens motorstoring worden gemaakt. Hierbij werd het vliegtuig met geweervuur vanaf Britse vissersvaartuigen beschoten. De waarnemer raakte hierbij gewond.
Op 21 februari keerde de Friederichshafen van Von Prondzynski niet terug van een nachtvlucht boven de Engelse kust.
Een bijzondere lange afstandsverkenningsvlucht werd op 3 juli 1915 door een Albatros K 351 B en een Friedrichshafen 31 naar Harwich ondernomen. Er werden vijf bommen op het fort Landguard en tien bommen op torpedobootjagers in de haven geworpen. De meldingen van de successen werden per postduif aan het *Seeflugstation* Zeebrugge overgebracht. Op 9 juli werd voor het eerst een radiotelegrafisch bericht direct na de waarneming naar Zeebrugge doorgegeven. Op 1 juni 1916 bezat het *Seeflugstation* Zeebrugge achtien watervliegtuigen en op de vliegvelden drieentwintig wielvliegtuigen. In juli vond een belangrijke modernisering plaats. Nieuwe typen watervliegtuigen werden in dienst gesteld. Dit waren tweepersoons Friederichshafen en eenpersoons Rumpler watervliegtuigen. Hiermee kon de onbalans ten opzichte van de luchtheerschappij, waarop de commandant van het *Seeflugstation* Zeebrugge, *Oberleutnant zur See* Bernhard von Tschirschky und Bögendorf gewezen had, ten gunste van de Duitse zijde veranderd worden. Dit overwicht werd tot het einde van de oorlog in 1918 gehandhaafd.

De Friedrichshafen watervliegtuigen FF 29 en FF 33.
Busch und Lorey, 1935.

Het watervliegtuig FF 49c.
Busch und Lorey, 1935.

De Albatross D V op de boulevard te Oostende.
Gäbler, 1926.

Op 12 juli 1917 in de middag verkenden drie C-vliegtuigen (tweepersoons vliegtuigen met twee mitrailleurs of één mitrailleur en één radiozendinstallatie) en

Gevechtformatie (C-Staffel) Hansa-Brandenburg W 29 op patrouille.
Busch und Lorey, 1935.

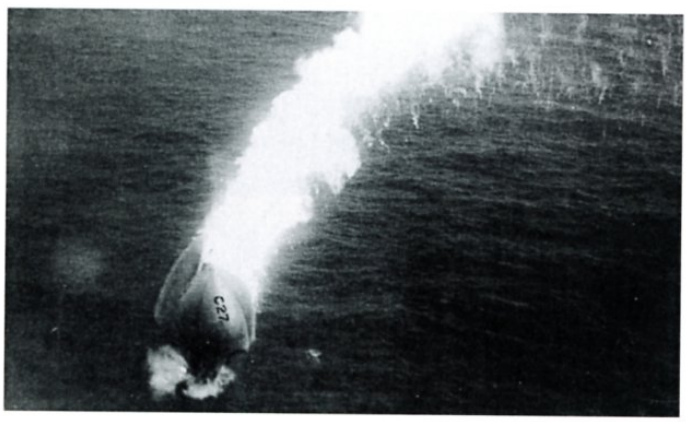

Kapitänleutnant Christiansen schiet de Britse Coastal Blimp C 27 neer.
Busch und Lorey, 1935.

De gevechtsformatie van Kapitänleutnant Christiansen voert de aanval uit op de Britse onderzeeboot C 25.
Busch und Lorey, 1935.

een eenpersoons jachtvliegtuig het zeegebied tussen Zeebrugge, het lichtschip *Noord Hinder* en de Oost en de Westerschelde. De vlucht stond onder bevel van *Oberleutnant der Reserve* Friedrich Christiansen, de latere bevelhebber van de Wehrmacht in Nederland gedurende de Tweede Wereldoorlog. Ongeveer 10 mijl noordelijk van de Schouwenbank werd tegen 19.00 uur een grote Nederlandse tjalk, de *Agiena*, waargenomen. *Vizeflugmeister* Maukisch ging aan boord van de tjalk, terwijl twee vliegtuigen terug vlogen naar Zeebrugge om melding te doen. De *Agiena* was geladen met vensterglas en voer van Maassluis naar le Havre. Een nieuw vliegtuig werd ingezet voor de bewaking van het schip in afwachting van de komst van de torpedoboot *A 40* (*Kapitänleutnant* Günther Lütjens, de commandant van de Graf Spee in de 2e Wereldoorlog). Deze bracht de tjalk naar Zeebrugge.

Het ging echter niet altijd goed. Op 22 November, om 11.30 uur werd 20 mijl zuidoostelijk van het lichtschip *Noord Hinder* de Nederlandse schoener *Geertje* waargenomen. Een Hansa-Brandenburg W 12, weer gevlogen door Christiansen landde naast de *Geertje* en droeg de gezagvoerder op een zuidelijke koers te gaan varen. Dit bevel werd opgevolgd. Door brandstof tekort moest Christiansen naar de bases terugvliegen. Twee vliegtuigen die opgestegen waren om de *Geertje* verder te escorteren konden het schip door de opkomende mist niet meer vinden. De *Geertje* ontsnapte zo aan haar belagers.

Maar het tij keerde echter spoedig weer ten goede voor Christiansen. Op 11 december in de ochtend stegen drie vliegtuigen van het C-Staffel Zeebrugge op om een konvooi van Engeland naar Nederland te onderscheppen. Om 10.00 uur werden ter hoogte van Lowestoft twee konvooien, van tien en elf schepen, waargenomen. Het ene konvooi kwam van Engeland, via de Outer Gabbard, het andere voer in de richting Lowestoft. De konvooien werden door een luchtschip (Coastal Blimp *C 27*) begeleid. Christiansen viel meteen het luchtschip aan en schoot het op een afstand van 400 m in brand. Na twee minuten stortte de *C 27* in vlammen neer en verbrandde geheel op het wateroppervlak. Christiansen verdiende hiermee zijn Pour le Mérite, de hoogste Duitse dapperheidsonderscheiding.

Van augustus tot het einde van het jaar werden Zeebrugge, Oostende en Brugge minstens op 50 dagen, meestal gedurende de nacht, gebombardeerd door geallieerde luchtstrijdkrachten. Dit was het gevolg van de sinds mei in gebruik genomen Handley Page nachtbommenwerpers. Deze konden zestien bommen van 50 kg elk meevoeren. In december waren er vier squadrons van deze vliegtuigen in Frankrijk. In juli kwam de De Havilland DH 4 bommenwerper in dienst. Deze bommenwerper kon twee bommen van 50 kg meevoeren. Met dit type vliegtuig werd in 1917 in totaal 120 ton aan bommen op Zeebrugge, Oostende en Brugge afgeworpen.

Het jaar 1918 begon als een continuering van het einde van het vorige jaar. Nieuw was dat nu ook bommenwerpers van het leger werden ingezet om de Britse monitors voor de kust aan te vallen. De monitors kregen van de vliegers de bijnaam 'Seehunde', derhalve gingen zij op 'zeehondenjacht'. De geallieerde luchtaanvallen waren hinderlijker dan de kustbeschietingen.

Op 16 Maart 1918 vielen twee Duitse vliegtuigen tijdens een verkenningsvlucht met bommen en mitrailleurvuur het Nederlandse schoenerschip *Rensina II* aan. Het schip was op 7 maart, geladen met houtpulp, carbid en lucifers, van een Zweedse haven vertrokken met bestemming Rotterdam. De aanvallen op het schip werden voortgezet ondanks het tonen van de Nederlandse vlag. De volgende dag werd de *Rensina II* drijvend aangetroffen en werd het schip weer aangevallen door Duitse vliegtuigen. Dit herhaalde zich de daarop volgende dag en eindigde met het tot zinken brengen van het Nederlandse schip dat voer van een neutraal land naar een ander neutraal land onder een neutrale vlag! De vierkoppige bemanning kwam om het leven. Het duurde tot 1965, het jaar dat het laatste deel over de onderzeeboot-oorlog in het serie werk *Der Krieg zur See* verscheen, voordat de gehele geschiedenis aan het daglicht kwam.

De Amerikaanse marine zag het bombarderen van onderzeebootbases als de beste vorm van onderzeebootbestrijding. Het verdiende volgens de Amerikaanse visie de voorkeur boven konvooibescherming. Ondanks deze inzichten bezaten de Amerikanen in oktober 1918 slechts drie Caproni en veertien De Havilland bommenwerpers die in totaal 10 ton bommen afwierpen. Dit steekt schril af tegen de 77 ton aan bommen die de Britten alleen al in mei op de onderzeebootbases in Vlaanderen afwierpen. Zonder trouwens een onderzeeboot te raken. De Amerikaanse visie is des te opmerkelijker daar tweemaal zoveel onderzeeboten opereerden van bases in Duitsland als vanuit Vlaanderen. Er waren geen bomenwerpers beschikbaar die de Duitse bases konden bereiken en weer terug vliegen. Ofwel het Amerikaanse concept om onderzeebootbases te bombarderen kon nooit op zichzelf succesvol zijn.

De marinewerf en het artilleriedepot van het Marinekorps te Brugge werden in de periode 1 oktober 1917 tot 30 maart 1918 72 keer door geallieerde vliegtuigen gebombardeerd. Zij wierpen in totaal 1947 bommen. Het percentage voltreffers was echter vergeleken met het vorige halfjaar gedaald van 6% naar 5,1 %. De commandant van de Duitse luchtdoelartillerie weet dit aan de hogere graad van geoefendheid van het personeel van de zoeklichtbatterijen. Zij konden ook bij maanloze nachten 50% van de vijandelijke vliegtuigen in hun lichtbundels vangen. Maar ook bij maanlicht slaagden zij er in veel vijandelijke vliegtuigen in hun bundels te vangen.

Op 6 Juli 1918, tijdens een lange afstandsvlucht naar het gebied van de Thamesmonding (Lowestoft, Walmer) nam een escadrille van 6 nieuwe Hansa-Brandenburg W 29 tweepersoonswatervliegtuigen van het *Seeflugstation Flandern I* (Zeebrugge), onder bevel van *Oberleutnant der Reserve* Christiansen om 11.45 uur de Britse onderzeeboot *C 25* aan het oppervlak waar. De onderzeebootcommandant *Lieutenant* David Courtenay Bell veronderstelde dat het Britse vliegtuigen waren daar zij vanaf de kust naderden. Christiansen vloog eerst over de *C 25* heen wat de indruk van de onderzeebootcommandant scheen te bevestigen. Maar de Duitse vliegtuigen vlogen eerst tegen de zon in om vandaar de aanval in te zetten met de zon in de rug. De aanval werd ingezet en de onderzeeboot gemitrailleerd. Bell en twee bemanningsleden werden gedood en een vierde zwaar gewond, die later overleed. De drukhuid van de onderzeeboot werd op verschillende plaatsen doorboord. Dit maakte duiken onmogelijk. De bemanning begon met houten pluggen de drukhuid te repareren, terwijl geprobeerd werd het torenluik te sluiten. Dit ging niet omdat er een been van een van de gesneuvelden in de weg zat. Een bemanningslid moest dit been afzetten. Tijdens deze operatie sneuvelden nog twee bemanningsleden. Nadat het torenluik gesloten was bleek dat de elektromotoren beschadigd waren, waardoor de duik afgebroken moest worden. De escadrille mitrailleerde de Britse onderzeeboot gedurende 30 minuten. Hierbij werden ongeveer 5000 patronen verschoten. Het verschijnen van de Britse onderzeeboot *E 51* bracht tijdelijk redding. Deze onderzeeboot wist de Duitse vliegtuigen, die waarschijnlijk door hun munitie heen waren, tijdelijk te verjagen. Na een halfuur verliet de escadrille de onderzeeboot die midden in een olievlek lag. Een tweede escadrille werd, onder bevel van *Leutnant der Reserve* Philip Becht, vanuit Zeebrugge gestuurd naar de positie van de *C 25*. Hier aangekomen troffen zij de Britse onderzeeboot *E 51* aan die de *C 25* op sleep had genomen. De beide onderzeeboten werden meteen onder vuur genomen en met bommen bestookt. Ook Christiansen met zijn escadrille werd weer ingezet. Deze trof de *E 51* aan die weggesleept werd door de torpedojager HMS *Lurcher* en de *C 25* die bewegingsloos in een olievlek lag. Uiteindelijk werden de beide onderzeeboten in Harwich binnen gebracht.

Ook in de periode juni 1918 tot het ruimen van de stellingen van het *Marinekorps* op 17 oktober 1918, waren de marinejachtvliegers en de luchtdoelartillerie het zwaartepunt van de luchtverdediging van Vlaanderen. Van een offensief optreden van de vliegers was toen echter geen sprake meer. Ter vergelijking: in september 1915 gingen zeven Duitse en dertig geallieerde vliegtuigen verloren en in september 1918 waren dit er 107 respectievelijk 1137. Er waren in het najaar van 1918 212 stukken luchtdoelgeschut van 3,7 tot 10,5 cm aan de Vlaamse kust geplaatst. Hierbij kwamen nog een groot aantal mitrailleurs.

Het aantal door het *Marinekorps* neergehaalde vliegtuigen in de periode juni tot midden oktober 1918 betrof voor de marinejachtvliegers 128 en voor de luchtdoelartillerie (Flak) 31. Door hun acties werden de geallieerde bommenwerpers zeer vaak gedwongen hun bommenlast voor het doel af te werpen. Zeker in het

kustgebied was het optreden van belang voor de oorlogsvoering op land als wel op zee.
Bij de inspectie van het *Marinekorps* door de bevelhebber admiraal Scheer wees admiraal Von Schröder deze op de mogelijke ineenstorting van de verdediging van de Vlaamse kust wanneer de geallieerden de verdedigingswerken in de rug zouden aanvallen. De primaire taak van het *Marinekorps* was altijd geweest de afweer van geallieerde landingen op de kust en het vijandelijk scheepvaartverkeer afbreuk in het Kanaal en de zuidelijke Noordzee te doen.
Op 28 september 1918 begon het gevreesde geallieerde offensief. Na een korte maar zeer hevige beschieting van 1800 kanonnen vielen negen Belgische en vier Britse divisies het gebied in Duitse handen aan tussen Ieper en de kust. Een dag later ontving Scheer de toestemming van de keizer om de posities van het *Marinekorps* te ruimen. Op 17 oktober gaf admiraal Schröder zijn dagorder uit en trokken de gevechtseenheden van het *Marinekorps* ordelijk terug via Antwerpen naar Duitsland.
Er werden drie Pour le Mérite's verleend aan marinevliegers van het *Marinekorps* Vlaanderen. Het waren *Kapitänleutnant der Reserve* Friedrich Christiansen (1917), *Leutnant zur See* Gotthard Sachsenberg (1918)) en *Leutnant der Reserve* Theodor Osterkamp (1918).
De sterkte van de Duitse Marineluchtvaartdienst bedroeg in november 1918 16.122 man. Het vliegend personeel bedroeg 2116 man. Het aantal marinevliegtuigen bedroeg in november 1918 1130 watervliegtuigen en 348 landvliegtuigen.
Tot november 1918 werden er 2138 watervliegtuigen gebouwd, waarvan er 1166 verloren gingen, waarbij nog 59 luchtschepen van het type Zeppelin, 2 van het type Parseval en 9 van het type Schütte-Lanz komen. Dit was vergeleken met het aantal vliegtuigen gedurende de oorlog gebouwd voor de Duitse legervliegdienst een gering aantal. Voor de Duitse legervliegdienst werden er in totaal 44.000 vliegtuigen gebouwd. Een deel van deze vliegtuigen werd aan de marine toegewezen.

Nabeschouwing

Terug kijkend op de Eerste Wereldoorlog zagen wij dat het marinevliegtuig voor het eerst zijn intrede deed in de zeeoorlog. Het grootste probleem bij de inzet van vliegtuigen boven zee was de afstand. Het was in feite alleen de zeppelin die lang genoeg boven zee kon blijven vliegen om zijn taak te doen. Dit betrof vroegtijdige verkenningen uitvoeren boven zee om ten behoeve van de *Hochseeflotte* informatie in te winnen over de sterkte en positie van de geallieerde schepen. Het ging hier voornamelijk om schepen van de *Royal Navy* en in het bijzonder de eenheden van de Britse slagvloot, de *Grand Fleet*. Voor de Duitse *Hochseeflotte* die zwakker was dan de *Grand Fleet*, was deze informatie essentieel. Het waren in eerste instantie de marine zeppelins die deze taak uitvoerden. De zeppelins van het leger werden in het begin van de oorlog ingezet voor het bombarderen van stellingen en steden. De effecten van het bombarderen van militaire en burgerdoelen sprak enorm tot de verbeelding van de vooroorlogse militaire denkers, maar nuchter beschouwd konden noch zeppelins noch vliegtuigen voldoende bommenlast meevoeren om maar een fractie van de gevreesde effecten waar te maken. Wat geen afbreuk doet aan het leed dat door luchtbombardementen is veroorzaakt. De inzet van de Duitse legerzeppelins was geen succes. Het Duitse leger deed daarom al in een vroeg stadium de nog resterende zeppelins en andere luchtschepen over aan de marine. De Duitse marine ging nog lang door met het bombarderen van Londen en andere Britse steden. Maar het zou tot de Tweede Wereldoorlog duren voordat hele steden met bommen vernietigd konden worden, met de atoombom als ultieme middel. Het bombarderen was te onnauwkeurig om schepen en marine etablissementen werkelijk te vernietigen. Veel effect heeft het niet gehad op het werkelijke verloop van de oorlog, alleen dat het de haat van de Britse bevolking tegen de Duitsers alleen maar versterkte. Het wekte dezelfde haatgevoelens op als de onderzeeboot. Echter dit wapen was en is zeer effectief om het verloop van een oorlog te beïnvloeden. De Britten waren inferieur in het bouwen van zeppelins. De Britten concentreerden zich op vanaf land opererende bommenwerpers toen ook het inzicht was verkregen dat het watervliegtuig evenmin uitkomst kon bieden. Het watervliegtuig was in wezen een 'noodoplossing' om het probleem met de vliegafstand en vliegduur te verkleinen. Dit neemt niet weg dat, na de aanvankelijke Duitse achterstand bij de vliegtuigontwikkeling gedurende de Eerste Wereldoorlog, de Duitse vliegtuigindustrie leidend was in de innovaties op vlieggebied. De geallieerden volgden echter snel het Duitse voorbeeld. Waar de geallieerden wel grote vorderingen maakte was met vliegboten. In april 1917 werd de 'Large American' vliegboot, de Curtiss H 12/ Felixstowe II A in dienst gesteld bij de Britse Marineluchtvaartdienst, de *Royal Navy Air Service*, te Felixstowe en Yarmouth. Dit was een vliegboot die tien uur in de lucht kon blijven die voor het eerst beschikte over voldoende bewapening en bommenlast om de onderzeeboot effectief te bestrijden. Geallieerden en Duitsers ontwikkelden torpedowatervliegtuigen. Ondanks enkele successen waren de vliegtuigen te licht van constructie om als compromis een zware torpedo mee te kunnen voeren. Reeds voor het einde van de oorlog werden deze vliegtuigen door de Duitsers als zodanig buiten dienst gesteld. Het marinevliegtuig was een hulpmiddel in de oorlogvoering op zee. Het schip was verantwoordelijk voor de overwinning.

Boekbesprekingen

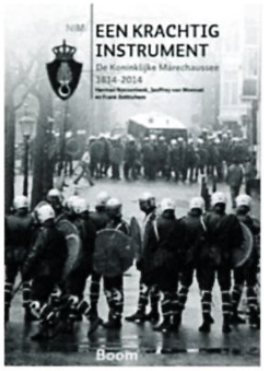

Herman Roozenbeek, Jeoffrey van Woensel, Frank Bethlehem
Een krachtig instrument. De Koninklijke Marechaussee 1814-2014
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2014
272 p., geïll. in fullcolour, geb. met stofomslag, incl. layer
ISBN 978-90-8953-159-9
€ 29,90

Een prachtig modern uitgevoerd boek met heel bijzondere layers en prachtige foto's, waarvan het in een aantal gevallen jammer is dat ze zijn voorzien van een te summiere tekst. Andere foto's spreken zonder tekst al boekdelen, zoals de foto op bladzijde 76 met de Duitse helmen. Tweehonderd jaar Koninklijke Marechaussee samenvatten in een boek is een bijzondere opgave, maar het is de schrijvers zeker gelukt om een beeld neer te zetten. Helaas is in het boek niet overal een chronologische volgorde aangehouden, wat de leesbaarheid uiteindelijk niet ten goede komt. De namenindex is mogelijk in een conceptstadium blijven steken; bij sommige namen staan namelijk wel voornamen, bij andere niet. Bij de een staat wel een adellijke titel en bij de ander niet. Bij J.A.G. von Schmidt auf Altenstadt staat bijvoorbeeld niet dat hij jonkheer is. Hans Rademaker en H.C. Rademaker is een en dezelfde persoon, maar staat tweemaal in de index vermeld. Van sommigen, onder wie de auteurs, staan wel de academische titels vermeld, maar van een groot aantal over wie geschreven wordt niet. Om personen die zij niet gekend hebben, volstrekt willekeurig, dan weer wel en dan weer niet bij de voornaam in het boek en in het register te vermelden, komt erg populistisch en weinig wetenschappelijk over. Ingrijpende gebeurtenissen binnen de Marechaussee worden in het boek soms tot enkele zinnen gereduceerd en andere zaken met een hoog anekdotisch gehalte zijn bijna pagina vullend. Het is volkomen logisch dat met het schrijven van een jubileumboek de geschiedenis zich niet constant op dezelfde manier als een grammofoonplaat moet blijven herhalen. Los van het feit dat lezers graag iets herkenbaars willen terugzien en (her)beleven, is het ook een naslag- en overzichtswerk waar een nieuwe generatie de geschiedenis van het wapen in zal trachten te vinden. De periode van de Tweede Wereldoorlog is een heel gevoelige periode die de Marechaussee voor moeilijke dilemma's heeft geplaatst. Het verhaal over de Marechaussee in de Tweede Wereldoorlog mist echter volledig zijn balans. Het verhaal van T. van der Hauw en Marechausseebrigade Grootegast hield in dat de gehele brigade ontslagen werd en er geen inkomsten meer binnenkwamen bij de gezinnen van desbetreffende marechaussees in de moeilijke en spannende oorlogsjaren. De mannen werden ook van hun gezin gescheiden en afgevoerd. Marechaussees met deugdelijke principes werden dan ook veel harder getroffen bij moeilijke en ingrijpende keuzes, maar velen maakten die uiteindelijk wel. Dat Van der Hauw na concentratiekamp Vught en de dodencel zijn leven hervatte, en naast zijn functie bij de Marechaussee als opperwachtmeester in zijn schaarse vrije tijd theologie is gaan studeren om in 1970 met pensioen te gaan als luitenant-kolonel, is in het boek onvermeld gebleven. Ook dat de Brigade Grootegast uiteindelijk de Yad Vashim onderscheiding heeft gekregen staat er niet in. De 'mannen met principes', zoals P.M.R. Versteegh en S. J. van de Velde en vele anderen, werden niet gefusilleerd, maar man voor man met een schot in de nek afgemaakt. Man voor man werd ook nagezien of zij gouden tanden in de mond hadden; die werden er met tangen uitgebroken.

Een aantal zaken krijgen met een kleine aanvulling een heel ander perspectief: zo was luitenant-kolonel H.J. van der Molen vanaf 1956 hoofdcommissaris van de Amsterdamse politie. Dit gold ook voor zijn voorganger H.A.J.G. Kaasjager in de periode 1946-1956. Dit staat er niet bij. Majoor R.A. baron van Heeckeren van Brandsenburg kon dan wel een moeilijke man zijn of 'de olifant in de porseleinkast', maar hij had met zijn activiteiten wel de scheve schaats van B.P.R. Hasselman in kaart gebracht. Van Heeckeren van Brandsenburg wilde voorkomen dat deze uiteindelijk luitenant-generaal mr. H.J. Kruls zou opvolgen als chef van generale staf. Na contraspionage van een medewerker – afkomstig van de Marechaussee, werkzaam bij de generale staf – heeft Hasselman bij commandant Koninklijke Marechaussee W. Kist de belastende dossiers opgeëist. Door de contraspionage wist Hasselman de dossiernummers en precies wat er over hem aan belastende zaken verzameld was. Kist en Hasselman waren jaargenoten op de KMA, en beiden cavalerist. Kist is als beste van zijn jaar geslaagd. Dit had toen al enige wrijving gegeven. Dat uitgerekend Kist commandant Koninklijke Marechaussee was, en één van zijn medewerkers het probeerde Hasselman onmogelijk te maken, heeft grote heibel gegeven. Uiteindelijk heeft Van Heeckeren van Brandsenburg het veld moeten ruimen en ging hij op 1 september 1953 met pensioen. Luitenant-generaal Hasselman is nu overigens nog steeds een van de meest omstreden opperofficieren van na de Tweede Wereldoorlog. De minister A.H.J.L. Fievez en luitenant-generaal mr. H.J. Kruls waren leeftijdgenoten en eveneens jaargenoten op de KMA. Ze waren beiden

jarenlang werkzaam bij de Generale staf. Deze achtergrond plaatst het verhaal in een totaal ander perspectief. Bepaalde situaties zijn in werkelijkheid dan ook veel complexer dan ze nu in vogelvlucht zijn geschetst. Bijvoorbeeld ingrijpende gebeurtenissen van de afgelopen 25 jaar die het hele wezen van de Marechaussee hebben veranderd, zoals het opheffen van de divisies, het opheffen van de vele brigades, beëindiging van de dienstplicht, Marechausseeofficieren die sinds 2000 al op de KMA voor de Marechaussee worden opgeleid en rechtstreeks kunnen instromen, de verhuizing van de staf richting de Koningin Beatrixkazerne, enzovoort komen maar matig uit de verf en brengen het verhaal regelmatig in een soort onbalans. Ook mis ik een hoofdstuk waarin het 65-jarig bestaan van de Van Houten Stichting, de vele verenigingen, stichtingen, het museum en de taak en rol bij het kapittel der Militaire Willemsorde voor het voetlicht hadden gebracht. Al deze zaken hebben inhoudelijk in de afgelopen 25 jaar veel bijgedragen en invloed gehad op de inhoud, koers en richting van de Koninklijke Marechaussee. Dit is waarschijnlijk wel een gemiste kans. Het is een mooi boek voor de liefhebber en zal belangstellenden in de Marechaussee alsmede in de politiegeschiedenis zeker aanspreken. Het eindresultaat als wetenschappelijk werk kan mij echter niet overtuigen. De inhoudelijke onvolkomenheden, de onvolledigheid en onbalans in de verhalen, maken het niet tot een wetenschappelijk naslagwerk.

Richard van Arkel

Rende van de Kamp
Geen mannen, maar duivels! Nederlanders in het Franse Vreemdelingenlegioen.
QV Uitgeverij,
Nijmegen, 2014
328 pagina's, geïll., geb.
ISBN 97-890-8208-003-2
€ 29,95

Van jongs af aan ben ik (en welke militair geïnteresseerde eigenlijk niet) gefascineerd door het Vreemdelingenlegioen. Een bijzondere eenheid, met een bijzondere geschiedenis en bestaande uit bijzondere mannen. Wat brengt een man ertoe zich aan te melden voor het meest met mysteries omgeven legeronderdeel van de wereld? Dat ook Nederlanders deel uit hebben gemaakt van het Légion Étrangère (en dat nu waarschijnlijk nog steeds doen) is niet zo vreemd. De verhalen van acht zijn opgetekend door ons medelid Rende van de Kamp, zelf oud-legionair, en lopen als een rode draad door dit boek.
Het eerste dat opviel toen ik het boek ontving was de uitvoering. In één woord: prachtig. Hardcover, 328 pagina's mooi papier, gedrukt in een goed leesbare letter (op mijn leeftijd niet onbelangrijk) en veel voor mij onbekende illustraties. Veel van de foto's zijn afkomstig van degenen die zijn geïnterviewd of gemaakt door de auteur, die duidelijk veel zoekwerk heeft verricht om dit werk tot stand te brengen. Ook uit het notenapparaat blijkt wel hoe Van de Kamp heeft gespit in archieven om zo veel mogelijk Nederlandse legionairs aan de vergetelheid te ontrukken. Jammer genoeg vallen over een flink deel van de achterhaalde Nederlanders niet meer dan een of twee zinnen te vertellen. Verrassend genoeg begint het boek met een hoofdstuk over de beeldvorming van het Vreemdelingenlegioen. Dat het geschetste beeld niet altijd positief is, en evenmin altijd waar, zal u niet verbazen. Vervolgens komt de geschiedenis van het Legioen aan bod, haar wortels in Afrika en Indochina, haar eenheden en tradities. De (mogelijke) loopbaan van de legionair wordt geschetst en de gevolgen van dienstneming (zoals verlies van het Nederlanderschap). En ook de periode na het verlaten van het Legioen wordt door de auteur belicht.
Van de Kamp heeft in zijn eerdere boeken al bewezen vaardig en boeiend te kunnen schrijven. Dit oorspronkelijke werk, over een tot nog toe vrijwel nergens belicht onderwerp, bevestigt dat alleen maar. Heb ik dan helemaal niets op of aan te merken? Natuurlijk wel.
De lading wordt immers niet helemaal gedekt door de vlag. In het boek komt veel meer aan de orde dan alleen het aandeel van Nederlandse legionairs. Daarbij komt dat het afwisselend gebruik van tegenwoordige en verleden tijd in een alinea, soms zelfs in één zin, me tegen de borst blijft stuiten. En Van de Kamp laat het Franse troepentransportschip Pasteur op pagina 141 onder Nederlandse vlag varen. Dat is trouwens de enige feitelijke onjuistheid die me is opgevallen.
Wat mij raakte was de gepaste afstand die Van de Kamp tot het onderwerp heeft weten te bewaren. Van een oud-onderofficier van het Vreemdelingenegioen had ik mij kunnen voorstellen dat hij het instituut te vuur en te zwaard verdedigt, maar niets is minder waar. Over het algemeen beschrijft Van de Kamp in neutrale bewoordingen, maar waar hij het nodig vindt schuwt hij de kritische noot niet.
Mijn conclusie mag duidelijk zijn: bent u geïnteresseerd in het Vreemdelingenlegioen, of in Nederlanders in vreemde krijgsdienst? Koop dan dit boek. Het is zijn prijs zeker waard.

Wil Zaagman

Erwin van Loo
Eenige wakkere Jongens
Uitgeverij Boom,
Amsterdam, 2013
516 pag., geïll, ingenaaid
ISBN 97-894-6105-926-0
€ 29,90

In het jaar van het eeuwfeest van de Koninklijke Luchtmacht zijn drie dissertaties verschenen, die stuk voor stuk dat gebeuren extra luister hebben bijgezet. Oudbevelhebber Dirk Starink promoveerde op de jaren van de Luchtvaartafdeeling als onderdeel van onze krijgsmacht. Dat is de periode van de oprichting in 1913 tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Quirijn van der Vegt concentreerde zijn studie op de periode vanaf 1945 tot 1973. De na-oologse jaren waren die van de Koude Oorlog en, als antwoord daarop, van de oprichting van de NAVO, waarvan ons land van meet af aan een trouwe bondgenoot is geweest. Beide studies, die eerder in dit blad zijn besproken, hebben vooral de organisatie van de luchtstrijdkrachten in de beschouwde periode tot studieobject, waarbij, zoals Starink ook opmerkt, wordt voorbijgegaan aan de praktische uitoefening van de dagelijkse dienst, inclusief de individuele prestatie van vliegend- en grondpersoneel en de publieke beeldvorming over het functioneren van het luchtwapen weinig of geen aandacht krijgt.
Geheel anders is het proefschrift dat Erwin van Loo, senior wetenschappelijk medewerker van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), aan de Universiteit van Amsterdam verdedigde. Het beslaat de vijf jaren die tussen de eerdergenoemde studies liggen en heeft juist als onderwerp het wel en wee van onze militaire luchtvarenden die in die oorlogsjaren vanuit het vrije Engeland opereerden. Geen wonder dat het boek, waarvan inmiddels een tweede druk het licht zag, de aandacht heeft getrokken van vooral de regionale pers, die daarbij vooral de wederwaardigheden van oorlogshelden uit de eigen streek belichtte.
Centraal in de dissertatie van Van Loo staat de vraag wat de achtergrond was van de Nederlandse oorlogsvliegers en welke ervaringen zij opdeden in de luchtstrijd boven West-Europa. Deze hoofdvraag leidt tot een aantal deelvragen, waarvan wel de belangrijkste is in welke zin het kleine Nederlandse contingent op militair, politiek en publicitair vlak een bijdrage leverde aan de luchtstrijd.
De studie van Van Loo concentreert zich op de oorlogsvliegers, dat wil zeggen mensen met een vliegende functie als piloot, waarnemer, boordtelegrafist of boordschutter. Op zich zeker interessant, maar ook mensen met een taak op de grond hebben een bijdrage aan de oorlogsinspanningen geleverd, die nu buiten het bestek van de studie valt.
Van Loo constateert dat het onderwerp van zijn studie in de literatuur onderbelicht is gebleven. Daarom begint hij met een historiografisch overzicht, te beginnen met de oorlogstrilogie van Klaas Norel, waarvan *Vliegers in het Vuur* zeker spannend was, maar dat toch niet het hele verhaal achter de Nederlandse oorlogsvliegers vertelde. Van Loo doet dat wel en met een groot, haast jongensachtig, enthousiasme voor zijn onderwerp. *Eenige wakkere Jongens* is het resultaat van studie in Britse als Nederlandse Archieven, maar ook van vele gesprekken met nog levende vliegers en andere luchtvarenden uit die tijd (nu het nog kon) of hun nabestaanden.

Britse luchtstrijdkrachten

In het eerste hoofdstuk geeft Van Loo een beeld van de vooroorlogse ontwikkeling van de Royal Air Force (RAF) en de Fleet Air Arm (FAA), beide elitaire clubs van jongelui uit de upper class met de goede vooropleiding die daar bij hoorde. De oorlog bracht daar snel verandering in, mede door de noodzaak van een snelle uitbreiding en van de komst van mensen uit door de Duitsers bezette landen Polen, Tsjecho-Slowakije, Noorwegen, Frankrijk, België en Nederland. Zij vormden een welkome versterking van de Britse luchtstrijdkrachten, die in meerdere opzichten een achterstand hadden op de Duitse Luftwaffe. Pas in 1943 waren de Britten op voldoende sterkte om volop in de aanval te gaan. Hoewel de bijdrage van buitenlanders aanzienlijk is geweest, hielden de Britten gedurende de gehele oorlogsperiode de touwtjes zelf in handen. Dat de integratie van buitenlanders zo snel verliep was mede te danken aan de Britse *Prime Minister*, Winston Churchill. Feit was ook dat die buitenlanders in de praktijk goed voldeden. Van Loo constateert dat hun motivatie in veel gevallen beter was dan die van de Britten. Zij waren ver van huis en wilden hun bijdrage leveren aan de bevrijding van hun eigen land. Buitenlandse squadrons kregen wel een administratieve zelfstandigheid, maar opereerden als onderdeel van de Britse luchtstrijdkrachten. Dat geldt ook voor de Nederlandse 320 en 322 Squadrons.

320 en 322 Squadron

In 1941 stemde het Britse *Air Ministry* in met het oprichten van het 320 squadron van uit Nederland overgekomen MLD-ers. Het squadron vloog aanvankelijk met de eigen Fokker T-VIII-w watervliegtuigen, maar stapte al snel over op Brits en Amerikaans materieel. Het squadron werd onderdeel van Bomber Command

en was daarmee het eerste buitenlandse squadron onder Britse vleugels. Anders was het gesteld met de landmacht, waarvan de luchtstrijdkrachten deel uitmaakten. De Koninklijke Landmacht stelde als prioriteit de opbouw van de Irene Brigade en werkte slechts aarzelend mee aan de versterking van het Nederlandse aandeel in de RAF. Een aantal Nederlandse vliegers vond aanvankelijk een plaats in andere squadrons. Pas in 1943 kwam er een Nederlandse eenheid, het 322 Squadron, tot stand. Van Loo beschrijft op boeiende wijze de verwikkelingen en ontwikkelingen, die uiteindelijk tot dit resultaat hebben geleid.

Nederlands aandeel

Die groep Nederlanders waren vogels van verschillende pluimage. Het merendeel was afkomstig uit het westen van het land, had een middelbare schoolopleiding en was van protestantse huize. Maar, zo merkt Van Loo ook op, die dingen hingen met elkaar samen. Zuiderlingen waren kwantitatief gezien in de minderheid. Het Nederlandse contingent bestond voornamelijk uit personeel dat in 1940 uit Nederland was ontsnapt, Engelandvaarders, militairen die overkwamen uit Nederlands Indië en dienstplichtigen die, zo stelt van Loo, 'gehoor gaven aan de oproep om onder de wapenen te komen.'

Wel en wee

Ruim 650 Nederlanders hebben deelgenomen aan de luchtstrijd boven Europa. Op grond van interviews, dagboeken en andere verslagen geeft Van Loo een beeld van de activiteiten van die Nederlandse luchtvarenden. Hun opleiding, hun plaats bij het Bomber Command of in een van de jachtvliegsquadrons. Van Loo beschrijft de motivatie van deze mensen, de gevaren van hun beroep, hun spanningen tijdens de *operational tours*, de invulling van vrije tijd, eenzaamheid, verveling, uitgaansmogelijkheden, verlof, hun contacten met de Britse bevolking, en niet in het minst hun amoureuze ervaringen. Zo vond ruim 30% van de Nederlandse vliegende militairen er in de oorlogsjaren een echtgenote. Van die 650 jonge mannen verloren er 206 bij het uitoefenen van hun taak het leven.
Na de bevrijding gaven veel militairen er de voorkeur aan terug te keren naar de burgermaatschappij. Maar omdat contracten moesten worden uitgediend kon toch, met de militairen die wilden blijven, een forse bijdrage worden geleverd aan de na-oorlogse opbouw van onze luchtmacht.

Conclusie

Van de in totaal ruim 900 man vliegend personeel streden er ongeveer 650 uiteindelijk in gevechtseenheden op het voorste plan. Qua professionaliteit deden zij niet onder voor collega's van andere nationaliteiten, integendeel. Maar hun aantal in het grote totaal was te gering om kwantitatief een betekenisvolle bijdrage te kunnen leveren aan de luchtstrijd, zo stelt Van Loo vast. Maar publicitair waren hun prestaties zeker de moeite waard en zo werd in de oorlogsjaren zeker hoop en vertrouwen geboden aan landgenoten in bezet gebied.

Dr. W.L.M. Adriaansen.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M. van Hoof
E info@marsethistoria.nl
- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.
W. den Dunnen, Residencia la Cigüena, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), wimdendunnen@gmail.com.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@kpnmail.nl
- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E p.c.boer@home.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
- ***b9 Mariniers:***
info@marsethistoria.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: drs. T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl
- ***c1 Uniformen:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
W.L. Plink, Loolaan 480, 7315 AE Apeldoorn, T 055 207 09 06, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
drs. J.P.C.M. van Hoof, E info@marsethistoria.nl
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma †, drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier †, H. Muller †, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
Drs. R. de Winter, voorzitter
Mr. W.J. Zaagman, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. M. Groen
Dr. L.Ph. Sloos

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
De jaarcontributie voor 2015 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 35,00 (buitenland € 37,50), over te maken op rekening IBAN NL44 RABO 0147 8895 37 (Rabobank Amersfoort) t.n.v. Mars et Historia.
Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt krijgen een korting van € 2,50.

Ledenadministratie
Dr. W.L.M. Adriaansen
Grote Spie 67
4819 CN Breda
T 076 541 20 54

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

De heeren hebben mij niet
te verzoeken, maar te gebieden,
en al wierdt mij bevoolen
's landts vlagh op een enkel
schip te voeren, ik zou
daermee 't zee gaan.
En daar de heeren staaten
hunne vlagh betrouwen
sal ik myn leven waagen.

de Ruyter

